

"IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

international scientific-practical journal

ALMATY, KAZAKHSTAN

ISSN: 3007-8946

15 APRIL 2026

els.education23@mail.ru

irc-els.com

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**

Main editor: G. Shulenbaev

Editorial colleague:

B. Kuspanova
Sh Abyhanova

International editorial board:

R. Stepanov (Russia)
T. Khushruz (Uzbekistan)
A. Azizbek (Uzbekistan)
F. Doflat (Azerbaijan)

International scientific journal «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», includes reports of scientists, students, undergraduates and school teachers from different countries (Kazakhstan, Tajikistan, Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, China, Turkey, Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Turkmenistan, Georgia, Bulgaria, Mongolia). The materials in the collection will be of interest to the scientific community for further integration of science and education.

Международный научный журнал «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», включают доклады учёных, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Таджикистан, Азербайджан, Россия, Узбекистан, Китай, Турция, Беларусь, Кыргызстан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Болгария, Монголия). Материалы сборника будут интересны научной общественности для дальнейшей интеграции науки и образования.

15 апреля 2026 г.
Almaty, Kazakhstan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19787566>

ARTISTIC LANGUAGE OF ART FEMINISM IN THE WORKS OF BAKHYT BUBIKANOVA: CONCEPTUAL IDEAS, SYMBOLS AND IMAGES OF A MODERN WOMAN

KAZHYBEK AKMARAL MARATBEKOVNA

MA Student, Faculty of Visual Arts
T. K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
Almaty, Kazakhstan

Scientific Advisor: **MUKANOV MALIK FLOBEROVICH**

Associate Professor
T. K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
Almaty, Kazakhstan

Abstract: *This art historical study examines the artistic language of art feminism, including the conceptualization of ideas, symbols, and images of modern women, in the works of Kazakh artist Bakhyt Bubikanova (1985-2023). Bakhyt Bubikanova was a prominent figure in contemporary Central Asian art, and most of her artistic projects were devoted to her own interpretation of the image of the modern woman. The study focuses on the multidisciplinary nature of her creative methods, combining painting, collage, performance, and video art, which enabled the artist to create complex artistic statements. In many of her works, the artist's reflections on female identity are expressed both in dialogue with tradition, through the use of ornamental patterns, references to Kazakh musical heritage, and cultural codes, and through performative practices that artistically raise the issue of the relationship between the naked female body and sociocultural norms and societal expectations. In other words, with her original and, in many ways, provocative work, Bakhyt Bubikanova not only addresses images of the modern woman, but also reveals the mechanisms by which gender identity is formed.*

Keywords: *art feminism in contemporary fine arts, works by Bakhyt Bubikanova, symbols and images of women in contemporary Kazakh society, contemporary gender identity of Kazakh women.*

1. Introduction

Contemporary visual art in Kazakhstan, like many other cultural spaces, is currently experiencing a period of turbulent rethinking of traditional values and redefining gender roles. Feminist discourse, long marginalized, is now actively permeating all forms of artistic expression, questioning patriarchal attitudes and proposing new narratives about femininity, identity, and women's place in society and culture. This process is not only organically related to global trends but also has its own unique national characteristics, rooted in the country's historical heritage, cultural codes, and social realities. Feminism in Kazakhstan is often perceived as something very serious or aggressive. Bakhyt proposed a different approach.

A striking example of how local contexts are transformed into powerful artistic statements is Bakhyt Bubikanova's installation "Miracle" (2023). Semiotic analysis was used to analyze "Miracle," allowing us to understand how the textile structures and the combination of white and red reflect bodily experience within the context of feminist discourse.

In this work, Bakhyt Bubikanova takes a bold step, lifting painting from the space of a flat canvas and transforming it into three-dimensional architecture. It is no longer simply an object to be viewed, but rather a transitional space, reminiscent of an entrance to a "sacred life," inviting the viewer inside. The external façade of the artist's installation is abundantly decorated with brocade, gold thread, and bright patterns, reflecting aspects of the ostentatious side of life-status, wealth, and the accepted rules where external beauty conceals the true state of affairs. The interior of the installation is minimalist: a first layer of red fabric, draped over a white one, both cut with identical

patterns. The cutouts almost match, revealing the layers beneath. The white of the fabric symbolizes holiness and purity, while the red represents vitality, the feminine principle, and the physiological cycles that occur monthly in the female body. The cutouts symbolize and reveal what is usually hidden behind established norms and rules of women's existence in Kazakh society. Through this image, the artist conveys and exposes the challenges of women's existence in modern society, as well as the need to speak about them directly, like a "red canvas"-the naked truth about life and reality. In this context, the artist's title for the installation, "Miracle," sounds ironic and has several subtexts. On the one hand, it is a connection to traditional religion and mysticism. On the other, it directly speaks of the "miracle of life," of women's reproductive power, which is often taken for granted in patriarchal societies.

This approach to the material finds profound theoretical confirmation in expert assessments. Art historian Yulia Sorokina notes that Bakhyt Bubikanova possessed a rare ability to transform the sculptor's "plastic thinking" into the realm of installation, where any everyday element becomes a powerful tool for conceptual expression. She also emphasizes that Bakhyt Bubikanova "freely combined the local and the global, laying out and reinterpreting enduring symbols of Central Asian identity" [1], transforming them from decorative elements into a territory for exploring corporeality and power. Reflecting on the technical and emotional depth of this work, Sorokina concludes: "There are several technical techniques in 'Miracle' that at first glance appear strange. If one goes deeper into this portal-a picturesque arch with textile curtains, felt drapes, and a star behind them-one might wonder: what did Bakhyt Bubikanova mean? It seems to me that she could say a lot, but the main thing we know for sure: Bakhyt Bubikanova was a real miracle among us" [1].

In light of this recognition, it is especially important to study the work of artists who actively engage in feminist endeavors. Their work not only addresses existing socio-gender issues but also seeks solutions, creating new visual and conceptual languages. Among contemporary Kazakh artists, Bakhyt Bubikanova is becoming an important symbol for the formation of a new female subjectivity. Her work, original, bold, profound, and multilayered, has become one of the most striking and influential phenomena of art feminism in the country. In her hands, tradition ceases to be a museum exhibit and becomes a living, sometimes even protesting, statement. She demonstrates that modern Kazakhstani women can respect their roots while remaining free and even a little daring. Art historian Yulia Sorokina called Bubikanova an "art animal" in the best sense of the word, spontaneous and instinctive. Wherever she went, a performance could erupt, transforming the ordinary into art [1]. Bubikanova not only addresses themes of female identity, corporeality, and social inequality, but actively experiments with forms and techniques, creating a unique artistic style. One of the key characteristics of Bakhyt Bubikanova's artistic style is the use of irony and humor not for entertainment, but to wittily address social problems. Unlike Western second-wave radical feminism, which often relied on direct confrontation, Bubikanova embraces the path of "tricksterism."

2.Methods and materials

To achieve the objectives of this study, a qualitative research methodology was applied. The research is based on interdisciplinary approaches combining art history, gender studies, and cultural analysis. The following specific methods were used:

- Semiotic analysis: This method was applied to analyze the installation "Miracle" (2023), exploring how textile structures and the symbolic combination of white and red reflect bodily experience and female physiology within feminist discourse.

- Comparative art historical method: This approach was used to examine the "Remake" series (2013) in relation to classical Western European iconography, specifically drawing parallels with Valentin Serov's "Portrait of Ida Rubinstein."

- Iconographic and Iconological analysis: This method was crucial for studying the evolution of sacred and mythological archetypes. The study analyzes the transformation of the Eve and Lilith images, comparing the traditional Renaissance interpretation (exemplified by Giuliano Bugiardini's "Eve and the Serpent") with Bakhyt Bubikanova's contemporary re-reading, where these figures symbolize autonomy and rebellion against patriarchal norms.

- Cultural analysis: This was used to reveal the mechanisms of identity formation by synthesizing global artistic heritage with local "post-Soviet" and nomadic cultural codes.

3. Research

3.1. Synthesis of Artistic Styles and the Concept in Art Feminism

Why have her works become key to understanding the new female image? The answer lies in her ability to synthesize diverse artistic styles, creating multilayered works. Bakhyt Bubikanova does not rely on a single format and moves freely from painting to performance, from installation to collage, using each medium for maximum impact. Working with the nude body is crucial to Bubikanova's concept of feminism. In Kazakhstan, where the concept of "uyat" (shame) remains a powerful means of controlling people's behavior, the very fact that the artist appears in person at her performances can be considered an act of courage. An analysis of her works demonstrates that feminist ideas in contemporary visual art have evolved from simple depictions of women's faces to the development of complex conceptual compositions. The photographs Bakhyt Bubikanova created in the early 2010s serve as a clear example of this.

3.2. Deconstruction of Methodology

In the "Peri" series (2012-13), the artist turns to the mythological image of an oriental beauty, departing from traditional artistic approaches characterized by opulent adornment and passive poses. Here, Bakhyt Bubikanova depicts "Peri" with flesh, weight, and skin texture, where the naked body breathes, occupies space, and stuns the viewer with its beauty. In illustrations for miniatures and fairy tales, richly adorned and translucent "Peri" women typically float, sing, and dance for men without any will of their own, their bodies always covered. In Bakhyt Bubikanova's work, by contrast, the naked body fills the entire composition, provocatively, without a hint of submissiveness. The protagonist's pose is open and dynamic, with arms slightly outstretched and shoulders squared, heightening the sense of power and presence. The minimalist color scheme, with warm tones of female skin against a neutral background, focuses attention on the body's texture, weight, and tactility. The large format of the work (82 x 123 cm) makes the figure monumental, almost sculptural. Bakhyt Bubikanova's "Peri" seems to take center stage, occupying the entire space and becoming an epic figure, reminiscent of various mythological male heroes known throughout the history of fine art.

Bakhyt Bubikanova uses a similar artistic technique in a series of paintings, interpreting famous works of art. For example, in the "Remake" series (2013), the artist recreates Valentin Serov's "Portrait of Ida Rubinstein," but with her own interpretation. Bakhyt Bubikanova chose the image of Ida Rubinstein not only because of the beauty of Valentin Serov's painting, but also because the protagonist was a true rebel of the early 20th century. A wealthy heiress, she rejected her preordained role as a socialite and became a dancer and actress. This was a bold move for her at the time, as theater and ballet were considered places of dubious reputation, and for a woman of high society, appearing on stage was practically a descent into the lower classes. Ida Rubinstein, a Jewish woman in an anti-Semitic environment, danced publicly and displayed her naked body in plays, violating established gender and ethnic norms. At the time, wealthy Jews sought assimilation through marriage, but Ida Rubinstein rejected marital conventions and founded her own business, which largely contradicted patriarchal views, which held women completely dependent on men. Her choice of career and her revealing roles in the theater only increased the ballerina's condemnation in the Russian Empire of the early 20th century, where anti-Semitism was systemic. A scandal erupted when Russian artist Valentin Serov painted her nude. After its display at the 1911 World of Art exhibition in St. Petersburg, the painting was criticized as dirty, indecent, and ugly [5]. In his painting, Valentin Serov departed from the traditional notion of feminine beauty, characteristic of the goddess Venus. Instead of voluptuousness and sensuality, the main characteristic of Ida's portrait was her angularity and thinness. He emphasized her skeletal figure, long legs, and pointed silhouette, which deprived her body of the softness inherent in a woman. The Russian artist Ilya Repin, upon seeing this, called the work a "galvanized corpse," while his colleague Vasily Surikov expressed his displeasure more harshly, calling it "an outrage." [7] Although the nude genre was the norm in academic painting, Valentin Serov deliberately subverted the academic canon of female beauty. Criticism was prompted

not so much by the nudity itself, but by the fact that the body in the painting does not provide the aesthetic comfort to which viewers were accustomed, but rather dominates the space, challenging classical ideals of female beauty.

Bakhyt Bubikanova was likely inspired by the image of Ida Rubinstein for her 2013 "Remake" series, seeing in it a reflection of her own rebellious spirit. Both women used the body as an instrument of protest, but the Kazakhstani artist imbued it with a personal, sacred meaning. Bakhyt Bubikanova's image is filled with life, where the physical essence is literally palpable, revealing all the features of the body without embellishment, all set against the backdrop of a familiar post-Soviet interior with diamond-patterned wallpaper and a simple bed. At her feet is a green snake—a symbol with multiple meanings. It's worth noting that in her work, symbols are never random. The symbol of the snake can be perceived ambivalently—as danger and strength, or as an image of wisdom and renewal. But in fine art, meaning often depends on ethnocultural aspects, narrative features, and the way the snake is depicted. In Bakhyt Bubikanova's work, the image of the snake apparently alludes to the biblical story of Adam and Eve, the most iconic in Western culture, where the snake seduces a woman with the fruit of knowledge in the form of an apple, becoming a symbol of the Fall. In another, alternative reading of the snake's image, one gets the feeling that the artist is alluding not to the submissive Eve, but to another heroine—Lilith, Adam's first mythological wife, who refused to submit to him. According to apocrypha, Lilith was created equal to Adam, but rejected submission, flying from paradise and becoming a demon of independence—a symbol of female autonomy. The depiction of a snake at the artist's feet reinforces this interpretation, since, unlike Eve the sinner, Lilith herself is associated with a snake, embodying rebellion against male dominance. In the pictorial solution of the composition of the painting, in the pose of the main character, in the images of secondary details, the mythological symbolism of freedom and rebellion is clearly visible.

4. Discussion

While Eve remained a central figure in sacred narratives for centuries, Lilith entered visual culture much later, becoming a symbol of radical autonomy. Traditionally, Eve's image dominated medieval and Renaissance painting, where the scene of the Fall served as a didactic allegory for human weakness. In the works of masters such as Michelangelo and Raphael, the serpent personified the external, unambiguous force of evil. The legacy of the Florentine Mannerist master Giuliano Bugiardini, who lived from 1475 to 1555, occupies a special place in the iconography of this subject. His compositions, such as "Eve and the Serpent," dated approximately to the 1510s and 1520s, present a variation on the theme of the Fall, atypical for the time. Bugiardini departs from the canonical depiction of the serpent as an impersonal symbol of evil, imbuing it with distinct anthropomorphic features. Giuliano Bugiardini goes beyond the traditional depiction of the serpent as a pure symbol of evil. Instead, he imbues it with distinctly feminine features: we see a face and a graceful neck. This significantly distinguishes his work from the more austere and allegorical interpretations of Michelangelo or Raphael, where the serpent typically remains merely an unambiguous embodiment of sin. In Giuliano Bugiardini, however, it acquires flesh and a certain autonomy, anticipating much later, even feminist, reinterpretations of this ancient myth. He, in essence, lays the foundation for a more complex and multifaceted understanding of this key biblical scene.

In the context of this authorial interpretation by Bakhyt Bubikanova, Lilith-Serpent does not lure Eve into committing original sin, but, on the contrary, encourages her to attain true autonomy and self-determination. In this context, the heroine's body becomes not just an image, but a symbolic altar, a sacred space where the crucial act of redefining female identity and her mythological role, unaffected by external coercion, takes place.

Summarizing this study of Bakhyt Bubikanova's artistic language, it can be noted that her work has become a unique foundation for female subjectivity in Kazakhstani fine art. Her artistic language is not simply a visual expression of protest, but a complex system of symbols in which the female body becomes an arena for rethinking identity. From the monumental "Peri," in which a mythological beauty gains flesh and sovereignty, to the installation "Miracle," where a red and white canvas symbolizes corporeal reality, Bubikanova consistently restructures patriarchal narratives, and in the

"Remake" series, this process reaches its peak: the pose of Valentin Serov's *Ida Rubinstein*, a rebel of the early 20th century, is transformed into a dialogue between Eve and Lilith, where the green serpent is not a tempter, but a subdued symbol of autonomy, a sign of female sovereignty beyond paradisiacal ideals.

The profound power of Bakhyt Bubikanova's works stems from their multilayered nature: she deliberately juxtaposes antagonistic archetypes, integrating the Renaissance iconography of the Florentine master Giuliano Bugiardini with post-Soviet everyday life. In Giuliano Bugiardini's work, a female-faced serpent dominates from above, symbolizing seduction and submission; in Bakhyt Bubikanova's, it lies submissively at her feet on a diamond-shaped textile—an echo of nomadic ornamentation. The Eve archetype evolves into Lilith, and the artist's body becomes an altar of independence. This approach allows for a transcendence of superficial references, transforming prototypes into spaces for radical reinterpretation.

Bakhyt Bubikanova creates a unique visual language that fuses national traditions with performance and collage. Unlike radical Western theories, Bubikanova's feminist approach embraces a unique cultural synthesis. She successfully adapts the global idea of bodily freedom to the specific context of Central Asia. The artist's works reflect the complex search for identity of a modern woman striving for emancipation while maintaining a deep connection to her national and cultural roots.

Bakhyt Bubikanova's contribution to Central Asian art lies in a radical shift in artistic paradigm. She rethinks the traditional view of women as a subject. Her works stimulate interdisciplinary approaches such as art history and gender studies. Ultimately, Bakhyt Bubikanova's work has proven that contemporary fine art is a multifaceted space for intellectual freedom. Her method demonstrates that artists have the right to their own interpretation of any context, be it ancient myths, biblical stories, or personal history. Her artistic practice demonstrates that an artist's personal expression, supported by a deep understanding of global heritage, can not only reinterpret the past but also set a vector for the development of art of the future.

BIBLIOGRAPHY:

1. Kazakhstani Women Artists: On Art Feminism [Electronic resource] // Harper's Bazaar Kazakhstan. – URL: <https://harpersbazaar.kz> (date of access: March 13, 2026).
2. How Feminism Came to Art [Electronic resource] // Don't Take Fake. – URL: <https://donttakefake.com> (date of access: March 13, 2026).
3. The History of One Masterpiece: Valentin Serov's "Portrait of Ida Rubinstein" [Electronic resource] // Lovers of Art (LiveJournal). – URL: <https://lovers-of-art.livejournal.com> (date of access: March 13, 2026).
4. Romanova, P. Comparison of the Images of Lilith and Eve [Electronic resource] / P. Romanova // Mediiia Books. – URL: <https://mediiia.com> (date of access: March 13, 2026).
5. Serov, V. A. Portrait of Ida Rubinstein [Electronic resource] // State Russian Museum: Virtual Branch. – URL: <https://rusmuseumvrm.ru> (date of access: March 13, 2026).
6. Sorokina, Yu. Deva: An unexhibited work by Bubikanova will be shown for the first time at the Almaty Museum of Arts [Electronic resource] / Yu. Sorokina // Kursiv.kz. – 2024. – URL: <https://kz.kursiv.media> (date of access: March 13, 2026).
7. F-Feminism: A Brief Guide to the History of the Movement [Electronic resource] // Furfur. – URL: <http://www.furfur.me> (date of access: March 13, 2026).
8. Abazov, R. The Culture and Customs of the Central Asian Republics / R. Abazov. – Westport, CT: Greenwood Press, 2007. – 286 p.
9. Feminism in Art [Electronic resource] // Artocratia. – URL: <https://artocratia.com> (access date: 03/13/2026).
10. Abazov, R., & Nissipzhanova, B. (2015). Vizual'nyi arkhetyip. *Europe-Asia Studies*, 67(8), 1338–1340. <https://doi.org/10.1080/09668136.2015.1076110>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19787652>

ЗАМАНАУИ ДРАМАТУРГИЯ КЕЙІПКЕРЛЕРІНІҢ БЕЙНЕСІ НЕМЕСЕ БАС КЕЙІПКЕР МОТИВІНДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР

ИЗИМОВА АЙЖАН ХАМИТОВНА

Педагогика ғылымдарының магистрі, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан.

БОРИБАЕВА ДИНАРА ДАУЛЕТОВНА

Өнертану магистрі, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан.

Аңдатпа. Мақалада бүгінгі ұлттық драматургия саласы жиі көтеретін тақырыптар мен өзекті мәселелер сөз етіледі. Заманауи театр режиссерлері мен драматургтерінің шығармашылығына шолу жасалып, кейіпкер болмысының өзгерісін саралауға талпыныс жасалады. Қазіргі уақытта сахнада қойылып жүрген спектакльдердің көтерген мәселесі мен көрерменнің оларды қабылдауы арасындағы байланыс режиссер Фархад Молдағалидың шығармашылығы негізінде (кейіпкерлер бейнесі арқылы) талданады. Драматургияның қалыптасу тарихы мен дамуындағы өзгерістерді саралай келе, заманауи қазақ драматургиясының тілі мен жанрына, кейіпкерлер трансформациясы мен театрлардың көркемдік бағыттарына зерттеу жасалады.

Кілт сөздер: Драматургия, жанр, метафора, трагедия, комедия, кейіпкер, болмыс, бейне.

Драматургия – қандай да бір халықтың немесе жазушының сол замандағы болған оқиғаларының жиынтығы екені белгілі. Бүгінгі таңда әлемдік драматургия саласы бұрын-соңды болмаған даму сатысына көтеріліп, кемелдену кезеңіне өтті деуге болады. Оған дәлел, кино мен театр саласында жаңаша бірігуге негізделген, дәстүрлі форматтан тыс, ерекше оқиғалардан құралған шығармалардың жарыққа шығуы. Бастауын ежелгі гректердің діни дәстүрлерінен алып, бүгінде халықтың сұранысына сай бағытын өзгерткен драматургия жанры әдебиет, кино, театр саласы үшін маңызды болып қала бермек.

Ежелгі гректерде драматургияның басты кейіпкерлері құдайлар мен мифтік бейнелер болды. Олар әлемдік тәртіп пен құдайлардың әділеттілігі туралы ой толғады, адамның құқықтары, кемшіліктері мен бір-біріне қарым-қатынастары, діни көзқарастары жайлы жазды. Осылайша драматургияның жанрлары туды. Сәйкесінше, трагедия қанды оқиғаларға, ал комедиялары гротеск (grotesque – күлкілі мен қорқыныштың қосындысы) пен күлкілі оқиғаларға арналды. Орта ғасырларда драматургия жаңа тақырыптармен қайта жаңғырды. Литургиялық драмалар мен мистерия, фарс жанрлары пайда болды. Қайта өрлеу дәуірінде Испания мен Англияда «драматургияның алтын ғасыры» болып, бүгінге дейін шығармалары сахнадан түспеген атақты драматургтер бой көрсетті. Адамзат трагедиясы мен әлемнің қайшылығына назар аударылып, драматургияның ішкі құрылымдық үйлесімі мен сюжеттер арасындағы логикалық байланыс басты орынға шықты. Ағартушылық дәуірінде өмірдің ақиқаты реалистік тұрғыдан бейнеленіп, сюжет пен жанр, кейіпкерлер тілінде өзгерістер орын алды. Біртіндеп «дауыл мен тегеурін» драматургиясының өкілдері (штюрмерлер) мен сентималистер ақыл мен сананы бірінші орынға қойса, романтизм өкілдері сезімді өнердің ең басты элементі деп есептеп, оқиғаны нақты суреттеуге тырысты. Драматургия дами келе, жанрлардың өзгерісі де қалыптасты. Өмірдің шындығынан бас тартпай, бірақ фантастика, эксцентрика формалары қолданылған «сана драматургиясы» қалыптасты.

Замана көшіне ілесе адамның да қалаулары мен көзқарастары өзгереді. Олар енді бұрынғыдай құдайлар мен мифтік кейіпкерлерді көріп отыра алмас еді. Драматургиядағы

оқырман (бәлкім, көрермен) сұранысынан туған толғаныстар әлемдік жаңа бағыттарды жасап жатты. Дүниежүзілік соғыстар мен қоғамдық толқулар жаңа драматургия кейіпкерлерін тудырды. Қазақ драматургиясының бастауы да осы өзгерістермен тікелей байланысты. XX ғасырдың басында қалыптасқан ұлттық драматургияның кейіпкерлері қазақ қоғамындағы тұрмыс-салттан, көркемдік және тарихи шындықтан, әлеуметтік теңсіздіктен туған бейнелер еді. Одан кейін, әйел теңдігі мен бостандығы түрлі шығармаларға арқау болса, фольклор мен ауыз әдебиетіндегі кейіпкерлердің де бейнесі сахнаға шықты. Фольклорлық материалды пайдаланып жазылған осы пьесалар отандық драматургия жанрының дамуына ерекше ықпал етті. Драматургияның тақырыптық аясы кеңейіп, сюжет пен тартыс ұйымдастырудың, кейіпкер бейнелерін сомдаудың, диалог пен монолог құрудың тың үлгілері жасалған, көркем-идеялық мазмұны терең пьесалар театр репертуарын байыта түсті. Ұлттық драматургияның әр түрлі жанрдағы халықпен үндесіп пайда болған өз кейіпкерлері өмірге келді. Режиссерлер мен драматургтер әлі күнге дейін сол кейіпкерлердің сөзі немесе әрекетін, әсіресе, комедия жанрында қолданады.

Жоғарыда аталған, қоғамдық реформалар мен оқиғалар тізбегі әлем драматургиясына түрлі бейне, түрлі кейіпкер алып келді. Олардың барлығында өз кезеңінің үні, сол заманның шындығы астарланып жатыр еді. Демек, драматургияның басты міндеті өз дәуіріндегі болмысты суреттеу. Тәуелсіз драматургияда сахнаға кез келген бейнені шығаруға еш кедергі жоқ. Сол себептен де қазір маңызды тақырыптарды бұрмаламай ақ, бейнені метафораға салмай-ақ тура мағынасында жеткізуге болады. Осындай еш цензурасыз драматургияның кейіпкерлері қазір қандай трансформацияға ұшырады? Сахна мен экрандарда көріп жүрген бүгінгі бейнелер мен қозғалып жатқан тақырыптар көрермен үшін қаншалықты маңызды болып отыр және қазіргі драматургияның кейіпкерлері кімдер? Жоғарыда атап өткеніміздей әр заманның өз «батыры» туып отырды. Эсхил мен Софокл, Аристофан мен Еврипидтен басталған драмалық жол ауыр болғаны рас: қысым мен қуғынға да ұшырады, кейіпкер болмысын астарлап та бейнеледі, драматургтер шығармаларын жасырын атпен жариялады. Қазіргі драматургия өзінің сүрлеуін қалыптастырған үлкен жанр.

Драмалық шығармалар – әдебиеттің күрделі жанрларының бірі екенін жоғарыда айтып өттік. Қазіргі қазақ әдебиеттану ғылымында күн тәртібінен түспей келе жатқан күрделі мәселенің бірі аталған жанрдың табиғатын теориялық тұрғыдан айқындау, генезисін саралау, көркемдік әдістері мен ағымдардың ерекшеліктерін анықтау. Ұлттық әдебиеттану ғылымында бұл салада елеулі еңбектер жасалды. Қазақ драматургиясы туралы Ә.Тәжібаев, «Қазақ драматургиясының очеркі» (1960), Р. Рүстембекованың «Қазақ Совет комедиясы» (1975), М. Дүйсековтің «Қазақ драматургиясының жанр, стиль мәселесі (1977), Е. Жақыповтың «Дастаннан драмаға» (1979), Н. Ғабдуллиннің «Ғ.Мүсірепов-драматург» (1982) сынды арнаулы еңбектері жазылған болатын. Диалогтар мен монологтар арқылы болмыстың сан алуан шындықтарын ашуды діттейтін драматургия сахнаға қойылу үшін жасалады. Жанрдың осы ерекшеліктерін ескерген театр сыншылары Б. Құндақбаев, А. Токпанов, Қ. Қуандықов, О. Қайдалова, У. Садықова, Ә. Сығай, Б. Нұрпейісовалар еңбектерінде драматургия хақында аса құнды пікірлер бар.

«Қазақтың театр өнері біздің заманымызда басталғанына біз қуанамыз. Бірақ, сол қуанышпен бірге бұл сияқты ірі өнердің келешегі үшін жауапты екенімізді де ұмытпауымыз керек. Сондықтан бұл мәселеге үлкен сақтықпен кірісіп, көп ойланып, ештеп бастау керек», – деп сахна өнеріне аса жауапкершілікпен қараған [1]. М. Әуезов, шын мәнінде қазақ драматургиясының, театр сынының, сахна өнері теориясының негізін қалаушылардың бірегейі болды.

«Жанр әдебиет дамуының әрбір жаңа кезеңінде, әрбір жаңа шығарма тұсында қайта туындап жасарады...», – деген М. Бахтин пікірін [2] ескерер болса, қазақ тыныс-тіршілігінен ерекше орын алған шешендік өнердің қазақ драматургиясындағы, оның шырқау шегі іспетті М. Әуезов шығармашылығындағы көрінісін, зерттеу қажетті һәм абыройлы іс болмақ. «Суретті әдебиет ішінде көпке жететін, дегені дөп тиетін, әсері мол болатын түр – драма», –

[3] деп жазған М. Әуезов қазақ фольклорының жай ғана еліктеушісі емес, шын мағынадағы мұрагері, жаңа сипаттағы туындылар берген жасампаз суреткер болды. Халықтың ежелден бері сақтап, келе жатқан фольклорлық мұралары – батырлық, ғашықтық тарихи жырлардың тақырыбы мен сюжетін негізге ала отырып, ол – «Еңлік-Кебек», «Айман-Шолпан», «Қара қыпшақ Қобыланды», «Бекет» сынды уақыт сынына төтеп берген драмалық шығармаларды жазды. Бұл пьесаларында драматург ауыз әдебиетіндегі тақырып пен сюжетке, жалпы дербес шығармаға жаңаша мазмұн мен форма берді. Жаңа үлгідегі өнер туындыларын жасады.

Драматургияның екінші өмірі сахнада басталады деген қағидат бар. Театр әлемдік өнер қазынасының тайқазаны іспеттес ауқымды сала. В. Шекспир «Бүкіл әлем – театр» дегенде жер бетіндегі тіршілік иелерінің туғызған әрекет мұраларының синтездік жиынтық құбылыстарын театр қарекетіне еншілегені мәлім. Эсхил, Еврипид, Аристофан, Шекспир, Данте, Гете, Пушкин, Гоголь, Әуезов, Айтматов – түгел театр. Рафаель, Микеланджело, Рубенс, Айвазовский, Египет пирамидалары, А.Яссауи мазары – театр емей немене. Мәселе, жер жүзі ұлылары мен ғұламаларының туындыларымен тілдесе білуде жатыр [4] – деп көрнекті театртанушы М. Байсеркенов театр ұғымына кең мағлұмат жасап өтеді.

Бүгінгі таңдағы сахналанып жатқан қойылымдардың көтерген тақырыптары қандай деген сауалға келсек. Қосылмаған қос ғашықтың оқиғасы, ауылдың тіршілігі, аңғал кейіпкерлердің бейнелері қазіргі көрерменді де, режиссерлерді де аса қызықтармайтын секілді. Қазір барлығы жаппай, ішкі ой, адамның сезімі мен өмірдегі орны жайлы тақырыптарды қозғай бастады және ол расымен көрерменді де ойландыратыны анық. Драмалық шығармадағы кейіпкерлер бүгінгі күннің талабымен үлкен трансформацияға ұшырады. Оның мысалында қазіргі таңда сахналанып жүрген қойылымдардың көтерген мәселесін талқыға салып көрейік.

Театрдың жаны драмалық шығарма екені даусыз шындық. Ал оған жан бітіріп, қозғалыс беретін – режиссер. Соңғы уақытта өзін қарымды режиссер ретінде көрсетіп жүрген Ф.Молдағалидың сахналаған қойылымдарындағы кейіпкерлер болмысын драматургиялық тұрғыдан саралап көрейік. Себебі, драматург қанша жерден мықты туынды жазғанымен оны халыққа жеткізетін режиссер, актер, актриса сынды мамандар тобы. Қазір мемлекеттік театрлардан тыс тәуелсіз, жеке меншік театрлар да көбеюде. Олардың қойылымдарының басым көпшілігі дәстүрлі форматтан тыс тақырыптар. Біз төменде «Конференция», «Мамлұк. Сұлтан Бейбарыс», «Апалы-сінділі үшеу», «Туған күніңізбен, анашым!», «№37» спектакльдерінің драматургиясына толығырақ тоқталатын боламыз.

2022 жылы театр және кино актерлері Е.Дайыров, А.Мәжит және режиссер Ф.Молдағалиев «ŞAM» театрының негізін қалады. Олардың мақсаты тәуелсіз театр жобаларын жүзеге асыру үшін жоғары сапалы көркем алаң құру. Бұл мақсатта аталған мамандар өнімді жұмыс істеп, бүгінде бірнеше туындыны көрермен назарына ұсынды.

«Конференция» қойылымында елімізге белгілі кино және театр майталмандары – Е.Дайыров, А.Мажит, З.Кармен, С.Қарабалин, С.Еслямова, Е.Білэл, Д.Сүлейменов, т.б. актерлер өнер көрсетті. Жақында ғана спектакльге аздаған өзгерістер енгізіліп, Августин әкейдің рөліне белгілі актер А.Сатыбалды қосылды. Қойылымды қазақ тіліне аударған – жазушы, драматург Ә.Рахат. Танымал драматург әрі режиссер И.Вырыпаевтың бұл туындысы бұған дейін Ресейде қойылған. Ал қазақ сахнасына негіздеп қойған режиссер Ф.Молдағали бұл қойылымның қазақ қоғамы үшін де маңызды екенін атап өтті.

«Иран конференциясы» – өзекті шығарма. Бұл маңызды жиын Дания елінде «Иран конференциясы» атауымен өткенімен, мұнда әлемге ортақ мәселелер талқыланады. Жаһандық деңгейдегі осындай мысалдарды көрерменге ұсынсақ деген ниетіміз еді. Қойылымда маңызды дүниелер өте көп. Қазір Ресей мен Украинаның соғысы, Түркиядағы жер сілкінісі, Иранда өршіп тұрған дін мәселесі, Еуропадағы түрлі оқиғаларды көріп жүрміз. Мұндай қақтығыстар көбейген сәтте адамда іштей сұрақ туындайды. Осы өзгерістердің бәріне өзіңше жауап іздейсің, – дейді режиссер.

Қойылым оқиғасы бойынша батыс елдерінің жоғары шенді өкілдері конференцияға арнайы қонақ ретінде шақырылып, Иран және Таяу Шығыс елдерінде болып жатқан дін мәселесі, қоғамда орын алған зорлық-зомбылықтар, әйелдердің паранджа кию мәселесін талқыламаққа Данияда жиналады. Арасында ғалым, дінтанушы, саясаткер, журналист пен Ирандық ақын әйел бар. Конференцияның басы қазір Алла мен Кока-Кола атты екі күш күресуде деген әзілді тұжырымдамадан басталады. 9 спикер тоғыз түрлі тақырыпта баяндама жасап, әркім өз толғанысы мен ойларын айтады. Бірақ ол жердегі қозғалған тақырып Иран еліндегі оқиғалармен аса байланысы жоқ еді. Сырт әлем мен ішкі әлемнің бір жерде ұштасуы арқылы екі жарым сағаттық спектакльде «Иран тақырыбын» негізге ала отырып, әр адамның ішіндегі күйзелістер мен көзқарастарды қопарып тастағандай әсер береді. Себебі, бұл спектакльде артық декорация мен сахна алмасуы жоқ. Режиссердің драматургияны сезінуі арқылы, екі жарым сағат бойы көрерменді ұстап отыруы асқан шеберлік. Себебі, қазіргі көрерменнің жаны осындай тақырыптарға сусап жүр. Ал, бұл спектакль арқылы олардың жүректеріне серпіліс жасалғаны анық. Шығарманы қазақ тіліне аударған жазушы Ә.Рахаттың құдай тақырыбындағы толғаныстарды қазақша шебер сөйлеткен кәсібилігіне таңдай қақпай тұра алмайсыз. Ал, режиссер кейіпкерлер арасындағы нәзік байланыстар мен олардың ішкі жай-күйін ешбір декорациясыз, тек жарықтың көмегімен-ақ алып шықты.

Конференцияның басты тақырыбы әр спикер шыққан сайын күрт өзгере отырып, ең соңына қарай Иран тақырыбынан тыс, өмір мен Құдай ұғымдарына деген әртүрлі көзқарастардан тұратын талқыға айналады. Бірте-бірте әлемде болып жатқан оқиғаларға кім кінәлі деген сұрақтар адам туралы және өмірдің мәні туралы ойлармен алмастырылады. Ал Таяу Шығыс аймағында орын алған трагедия туралы пікірталастар жеке және ең жақын адамдар туралы әңгімелерге ауысады. Соңында бұл талқылаулардың түкке тұрғысыз құр әңгіме екенін, шын мәнінде тақырыпты толықтай өз бойыңнан өткізбей талқылау қате екенін Ираннан келген Ш.Ширазидің сөзімен аяқтайды. Ол өзінің махаббат туралы өлеңдері үшін өлім жазасына кесіліп, бірақ көп адамның араласуымен жиырма жыл үй қамағында отырса да, Құдайға деген махаббатын жоғалтпаған ақын әйел еді. Пьесаның бастапқы идеясы осындай ішкі толғаныстарды жеткізу болса, екінші бағыты, қоғаммен тікелей байланыстырып, бір тақырыпты немесе қандай да бір оқиғаны қатысы жоқ адамдардың сынайтыны және тек осылай талқылаумен мәселенің шешімі тоқтап қалатыны, алайда олар өздерін керемет іс тындырып жатырмыз деп ойлайтыны жайлы шындықты астарлы түрде көрсетіп беретіндей.

Ф.Молдағали қойылымның соңында барлық спикерді сахнаның түбіндегі қараңғылыққа жіберіп, тек Ирандық әйелді бергі жағында қалдырады. Спектакль бойы сахнаның артындағы кеңістік деп отырғанымыз соңында тас қамалдарға айналып, әйел соның ішінде қалады. Құдай туралы әркімнің түсінігі әр түрлі. Режиссер бұл тұрғыда шешімді ұтымды тауып, соңғы түйінді көрерменнің өзіне қалдырады. Шын мәнінде кім бақытты? Өздерінің өмірін әлдеқайда бақытты деп санап, Құдай туралы ой толғаныстарын еркін жеткізетін, өздерін еркін қоғамда өмір сүріп жатырмын деп ойлайтын басқа адамдар ма? Әлде менің еркіндігім менің түрмем, ал сезімім нағыз еркіндігім екенін ұқтым деп құдайға деген махаббат бірінші орында екенін жеткізгісі келген Ирандық әйел ме? Біздің түрме деп отырғанымыз ол үшін шын мәнінде еркіндік, ал еркіндігіміз деп ойлағанымыз шеті жоқ түрме болса ше? Қойылымның соңы осындай философиялық ойды жеткізеді. Режиссер әйелді тас қамалдардың ішінде қалдырса да жарықты өшірмейді. Ал, басқа адамдардың «еркіндікке», алайда «түпсіз қараңғылыққа» кетіп бара жатқанын көресің.

Шам театрының алғашқы қойылымы «№37». Бұл террорлық қозғалыстардың бір отбасына әсерін баяндайтын спектакль (реж. Ф.Молдағали, ауд. Ә.Рахат). Жанры – драма. 15 жыл бұрын ел тарихындағы ең ірі лаңкестік оқиға орын алып, көптеген жазықсыз жандар құрбан болған. Бірақ 15 жылдан кейін Ягубовтар отбасының әдеттегі өмір салты бұзылады. Олардың алдарына өздері күтпеген адамның келуі барлығын күрт өзгертеді. Кейіпкерлер арасында өзара қақтығыстар туындайды. Бас кейіпкердің аңсап жеткен отбасындағы құндылықтардың өзгергенін, оның қайтып келуі «жақындары» үшін қаншалықты маңызды

екенін біле алмай дал болады. Бірақ бір нәрсе жойылмаған еді. Ол – махаббат. Соншама жыл іште сақталған, қоғамға сіңісу үшін тапталған сезімдерді енді айтудың қажеті бар ма? Бұл шешімді режиссер екі ғашықтың үнсіз айқайласуы арқылы жеткізеді.

Мен кіммін, не бітірдім, мәнді өмір сүрдім бе? Спектакль кейіпкерлерінің бірін осы сұрақ мазаласа, енді бірі бұл сұрақтың жауабын өз ойында жасап алып, оны құртқысы келмейді, тіпті бұзуға ниеттілерді жолынан ысырып әлек. Ал, енді бірін не үшін өмір сүріп жүргені мазаламайды. Тек қоғамдағы келбетіне нұқсан келмесе болды. Бір отбасындағы проблема, бірақ қоғамның ортақ мәселесі екендігі сынды аксиома бар. «Жеке өз басым осы театрға шақырғанда қатты қуандым, ал әкенің рөлін қаншалықты сомдай алдым, оның бағасын көрермен берер», – дейді актер С.Қарабалин. Бір отбасыда болған ауқымды мәселені қоғамның келбетімен теңестіруімен бұл спектакльдің драматургиясы құнды болып отыр. Үлкен қоғам шағын отбасыдан құралатынын ескерсек, «№37» спектаклі бүкіл қоғамның дертті екенін, ол дерттің еш жазылмайтынын, оны жазуға ешкімнің құлықсыз екенін ашық көрсеткен қойылым болды. Баласы үшін уайымнан ауру болған ана, баланы тыңдауға құлықсыз әке, соқыр қызғанышқа бой алдырып, бауырын бауырына баса алмаған аға, сүйіктісіне қосыла алмай, тіпті баласы барын білмеген, өзіне не керек екенінен жаңылған азамат. «№37» қойылымы бірін-бірі естуден қалған, естуге ниет танытпаған адамдар арқылы керенге айналған қоғамды суреттейді.

Бұл қойылым да өз-өзін іздеген адамдардың ішкі әлемін ақтарып, олардың бет-бейнесін сахнаға шығарады. Бүгінгі күннің тақырыбы. Демек, бүгінгі күннің кейіпкерлеріне күлдірту үшін сайқымазақ киімін киіп, ебедейсіз қылықтар жасаудың, мен бұлай болғанмын, сендер олай болмаңдар деп ақыл айтудың қажеті жоқ болып шықты. Басым көпшіліктің сұранысы жоғарыда атап өткендей өз-өзін сахнадан көрсеткілікті.

Ф.Молдағалидың «Туған күніңізбен, анашым!» қойылымына тоқталайық (авт. Ә.Рахат). Әлішер соңғы жылдары әдебиет пен драматургия саласында өнімді қалам тербеп жүрген автор. Оның бірнеше шығармасы еліміздің көптеген театрларының сахнасында қойылып, көрермен ықыласына бөленіп жүр. Драматургия саласымен қатар, заманауи романдардың да авторы. Жоғарыда, тәуелсіз театрлардың көбеюін сөз еттік. Олардың қатарына шығармашылық, эксперименттік лабораториялар да кіреді. Солардың бірі, StartDrama театр лабораториясында «жеті жас драматург, жеті жас режиссер» жобасы ұйымдастырылып, жас драматургтар мен режиссерлердің көрінуіне үлкен мүмкіндік туды. «Туған күніңізбен, анашым!» сол жобаның алғашқы қойылымы еді. Қазіргі таңда, елімізде О.Жанайдаровтың Drama.kz байқауы, мемлекет ұйымдастыратын түрлі конкурстар, сонымен қатар, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының жанынан ашылған студенттер арасындағы Республикалық «Ритм» (жетекшісі Қ.Мурат) шығармашылық лабораториялары көптеген жаңа есімдердің шығуына септігін тигізіп жатыр.

Режиссерлер тарапынан сұраныс ерекше туындыларға түседі. Олар көрерменге жақын бір дүние жасағысы келеді. Әрине, бұл тұрғыдан драматургтер үшін де жақсы мүмкіндік. «Туған күніңізбен, анашым!» - бір отбасындағы ағайынды үш жігіттің арасындағы байланыспен өрбитін пьеса. Аналарының туған күніне сыйлық алуды жоспарлаған үшеудің оқиға дами келе көптеген құпиялары ашылады. Ана үшін балаларының татулығынан асқан сыйлық жоқ. Спектакль соңында олар аналарына «керемет» сыйлық жасайды. Өкініш, ішкі мұң, қателік, шарасыздық секілді сезімдерден құралған бұл пьесаның кейіпкерлері де өмірдегі кез-келген адамның прототипі. Бір-біріне ұқсамайтын үш бауырдың түрлі көзқарасы, өмір сүру стилі. Спектакльді көрген кез-келген көрерменді қызықтыратын да осы тұс. Бауырлардың алауыздығы мен түрлі мінездері барлық отбасында бар мәселе. Осы тұста драматург қоғаммен байланысқан актуалды мәселені қозғай отырып, әрбір адамның жүрегіне жақын тақырыпты алған. Сыйлық таңдау барысында бір-біріне наразылықтары айтылып, үш кейіпкердің де жасырған құпиялары ашыла бастайды. Бастапқыда өзара тату көрінген бауырларды бір сәтке жоғалтамыз да, қоғамның құрбандарына айналған үш түрлі бейнені көреміз. Драма жанрында

жазылған бұл пьесада автор классикадан алыстап, отбасы құндылықтарын өзгеше бір формада жеткізуге тырысады.

Бұған ұқсас Б.Әлімжановтың «Бір түп алма ағашы» пьесасы да бар. Ол жерде де отбасы мәселесін көтере отырып, қоғамның бет-бейнесі ашылады. Жан-жаққа кеткен балалары ауылдағы үлкен әулетке жиналып, туған күн тойламақшы болады. Бір жатырға сыйған бауырлар бір шатырдың астына сыймай, ұрыс-керіс басталады. Оқиға дами келе, бәрінің шынайы бейнелері ашылады. Өмірдің күйбең тіршілігінде қоғам қалаған тұлға болуға асыққан пенделердің маңызды дүниені – сезім мен мейірімділікті, жанның тыныштығын ұмытып кеткенін аңғарамыз. Жақынның жылулығын іштей сағынғанымызды түсінеміз. Екі шығармада да кейіпкерлер өмірден алынған. Отбасы тақырыбы қашан да өз маңызын жоймаған. Спектакльді тамашалай отырып, көрермен сахнадан өздерін көрері сөзсіз.

Қанша уақыт өтсе де ескірмейтін тақырыптар болады. Солардың бірі осы жылы Ғ.Мүсірепов атындағы балалар мен жасөспірімдер театрында қойылған А.Чеховтың «Апалы-сіңлілі үшеу» атты пьесасы. Сахналаған режиссер Ф.Молдағали Чеховтың қысқа әңгімесін үш сағатқа созып, көрерменді жалықтармай, оқиғаны заманмен үндестіре білген. Шығарма жаңа леппен, жаңа бір көзқараспен қайта жанданғандай болды. «Спектакль абстракция, символика деген сәнді штрихтардан ада, классикаға адалдық таныта отырып, кейіпкерлердің жанды қарым-қатынасын көрсетуге бағытталған табиғи, таза дүние болып шыққан. Түпнұсқа мәтінді сақтай отырып, сахнаға сай сәтті жүйеленген, көрермен аудиожазба тыңдағандай, пьесаны өзі оқып отырғандай әсер алады. Бұл пьесаны қазақ тіліне аударған белгілі қаламгер, театр сыншысы Ә.Бөпежанованың қажырлы һәм кәсіби еңбегінің нәтижесі», - дейді қаламгер А.Аханбайқызы.

Академик З.Қабдолов драматургиялық шығармаларды былай анықтайды. «Драма тек қана диалог пен монологқа негізделген. Сахнада сөйлейтін тек персонаж ғана, автор сахна сыртында, залда қалады. Автор қай сөзді қалай айту керектігін режиссер мен актерға жақша ішінде көрсеткені болмаса, дәл спектакль үстінде ол дәрменсіз. Әр кейіпкердің не айтып, не қойғанын немесе неге олай дегенін түсіндіріп, залда отырған әр көрерменнің құлағына сыбырлап жүру автордың қолынан келмейді. Демек, драмадағы ең басты, ең негізгі нәрсе – тіл. Пьесағы әр сөз мірдің оғындай өткір, көздеген жерге дөп тиердей дәл, мағыналы, мәнді болуға тиіс. Драма тілі тұжырымды қысқа түйінді болады. Өйткені романда бір бетке созылатын шындық пен суретті пьесада бір ауыз сөзбен беру қажет. Ал әр сөз, әр сөйлем сол сөзді айтқан кейіпкердің мінезін аңғартып, өзін танытуы шарт. Міне, осындай шығарманың тек қана кейіпкер сөзіне құрылуы – драмадағы екінші қиындық [5].

Пьесаның кейіпкерлеріне толығырақ тоқталайық. Үш қыз. Үшеуінің мінезі үш түрлі. Оларды бір арнаға тоғыстыратын армандары – Мәскеу. Балалық шақтары Мәскеуде өткен үш арудың ол қала туралы қиялдары ерекше. Қанша жыл өтсе де, есіл-дерті Мәскеуге ауып, бақытты болудың формуласы сол қалада жасырынғандай, бар армандары орындалатындай ойлайды. Бірақ олар үшін Мәскеу қол жетпес арман болып қала берді. Көрерменге бұл спектакль екі түрлі ой салатындай: алғашқысы тағдырына көндігіп, болған жайтты қабылдау, соңғысы – көрінбес көзге елесті қуып, өмірдің сәттерін жіберіп алу. Спектакльдің шешімдерін режиссер өте жақсы иірімдермен байланыстырған. Жоғарыда айтқанымыздай, сөздің құдіреті бірінші орында тұрса, режиссер осы үндестікті бұзып алмауға тырысып, артық декорациясыз, музыкасыз, эффектілерсіз классикалық үлгіде жасап шықты. Кейіпкерлердің жанына тереңірек үңіліп, қақтығыс пен шытырман оқиғаларды емес, сезімді басымырақ беріп, көрерменге тым жақындатқандай болады. Әрбір кейіпкерді жақын танитын туысындай түсініп, Прозоровтар әулетінің бір мүшесі сияқты сезімде боласың. Отбасындағы жиындарда бірге бас қосып, кейіпкерлердің ішкі әлемі ашыла бастағанда сәл жиіркеніп, қуанғанда қосыла шаттанып, махаббатымен қоштасқанда бірге құлазып отырғандай әсер қалдырады. Арагідік нәзік музыканың болуы іштегі сезімдерді одан әрі қозғап, апалы-сіңлілі үшеудің жан дүниесін толығырақ түсінуге мүмкіндік береді. Бұл қойылым, сезімдер толғанысы мен кейіпкерлердің ішкі әлемін тыныштықта сыбырлап жеткізетіндей.

Ф.Молдағалидың кезекті туындысы «Мамлұқ. Сұлтан Бейбарыс» қойылымы. Е.Тұрсыновтың «Мәмлұқ» романының негізінде заманауи форматта сахналанған, өзгеше жанрдағы эксперименттік дүние. Бұл спектакльде де Құдай түсінігі алдыңғы планға шығады. Сұлтан Бейбарыстың тарих беттерінде өзіндік жолы бар, өз заманының Ұлы басқарушысы болғаны мәлім. Спектакльдің тақырыбы тарихи мұраны жандандырып, бүгінгі ұрпаққа Сұлтан Бейбарыстың көшбасшылығы мен Отансүйгіштігін үлгі етіп, бабалар рухын қайта жаңғырту секілді көрінгенімен, негізгі акцентті Бейбарыстың ішкі арманы мен толғаныстарына қойған. Елін, жерін сағынған бір азаматтың зарын естиміз. Оның әлсіздігіне куә боламыз. Режиссер кейіпкердің ерлігіне емес, ішкі әлеміне тереңірек үңіліп, оны басқа қырынан көрсетуге талпынған. Спектакль Алатау дәстүрлі өнер театрында сахналандықтан оқиғаны музыканың, яғни оркестрдің сүйемелдеуімен дамытады. Спектакльдегі барлық дыбыстық шешім аспаптардың үнімен шынайы шығып, театр өнеріндегі этно-фольклорлық әуеннің маңыздылығын айқын көрсетеді. Дыбыстық, хореографиялық элементтер мен ерлік рухын суреттейтін көркемдік шешімдері қойылымның негізіне айналды. Режиссер рухты музыкамен көрерменнің қызығушылығын арттырса, бас кейіпкердің ішіндегі сағынышын түс арқылы нәзік әуенмен жеткізіп ұтымды шешім қолданған.

Бүгінде кейбір тақырыптар экзотикаға айналып бара жатыр. Алайда, қазіргі көрермен әрәгідік Шекспирдің Ромео мен Джульеттасындай нәзік махаббатты да аңсайтын сияқты. Театр, кино, әдебиет осы дүниелерге ерік беретін болса, неге сұранысқа ұсыныс болмасқа. Жоғарыда аталған спектакльдер бүгінгі күннің тақырыптық ауқымын толықтай қамтиды деп айта алмаймыз. Драматургия жан-жақты мәселені көтере алады. Ғасырлар тоғысында түрлі бейне тудырған бұл жанрдың бүгінгі таңдағы кейіпкерлерінің мотивтері ерлік пен батырлықты, жан ұшыра жасалған құрбандықты емес, өмір мәнін іздеп, ішкі сезімдерімен арпалысқан, өз қалауларын бірінші орынға қоюды қалайтын бейнелер болып отыр. Адамдар сол бейнелерден өздерін іздейді.

Әрине, біз бір мақала аясына драматургияның барлық тақырыптарын сиғыза алмаймыз. Себебі қазіргі таңда ұлттық театр саласының ауқымды бір бөлігін комедия жанрларындағы спектакльдер де құрап отыр. Олардың көтеретін басты тақырыбы халық арасындағы қаржылық мәселелер, жемқорлық дауы, билік жүйесіндегі былықтар. Көп жағдайда театр режиссерлары кейіпкердің ішкі әлеміне үңілмей, жеткізу формасы мен музыка, эффекттеріне аса мән беріп, кейіпкер бейнесінің арқалаған жүгін ұмытып кетіп жатады. Бұл ретте жоғарыда айтылған пікір қайтадан еске түседі: жақсы шығарманы да, жаман шығарманы да тірілтетін, екінші өмір сыйлайтын режиссер. Драматургияның жан-жақты қырын зерттеп, автордың түпкі идеясын алдыңғы планға шығару режиссердің негізгі мақсатына айналу керек. Қорыта айтқанда, әлмисақтан бүгінге дейінгі адам баласының ішкі әлемі мен оны қоршаған ортаның арасындағы қым-қуыт мәселелер еш бітпек емес. Сәйкесінше қайталанып келіп отыратын мәңгілік сюжеттерді театр тілінде жеткізу формасы мен кейіпкерлер болмысының өзгерісі үздіксіз дами беретіні заңды құбылыс.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Әуезов. М. Жалпы театр өнері мен қазақ театры. // Шығармаларының елу томдық толық жинағы. – Алматы: Ғылым, 1997. – 3 т. – 36 б.
2. Бахтин М. Проблемы поэтики Ф. Достоевского. – М.: Советский писатель, 1972. – С. 172.
3. Жақсы пьеса–сапалы әдебиет белгісі / Жиырма томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1983. – т. 17. – 11 б.
4. Байсеркенов М. Қойылым мен қолтаңба. – Алматы: Өнер, 1983. – 280 б.
5. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992. – 271 б.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19787681>

БАЛАЛАР ОРКЕСТРІ ЖЕТЕКШІЛЕРІН ДАЯРЛАУДА ҚАЗАҚ МУЗЫКАСЫНЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІ

ОНГАРБАЕВА СЛУШАШ САБИТОВНА

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы-дәріскер
Талдықорған, Қазақстан

ҚАРЛЫҚ АДИА

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Музыкалық білім мамандығының 4 курс студенті
Талдықорған, Қазақстан

***Аннотация.** Бұл мақалада балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін пайдаланудың ғылыми-педагогикалық негіздері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – қазақ музыкасының көркемдік-мазмұндық ерекшеліктерін айқындау арқылы оның болашақ оркестр жетекшілерінің эстетикалық тәрбиесін қалыптастырудағы мүмкіндіктерін негіздеу.*

Зерттеу әдіснамасы тұлғалық-бағдарлы, мәдениеттанымдық және құзыреттілік тәсілдерге негізделіп, теориялық талдау, салыстырмалы талдау, музыкалық-педагогикалық талдау, жүйелеу және модельдеу әдістері қолданылды.

Зерттеу нәтижелері қазақ музыкасының эстетикалық әлеуеті болашақ жетекшілердің эстетикалық талғамын, көркемдік дүниетанымын және кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Сонымен қатар қазақ музыкасын мақсатты және жүйелі қолдану олардың музыкалық-орындаушылық, педагогикалық, мәдениеттанымдық және рефлексивтік құзыреттерін кешенді дамытуға ықпал ететіні анықталды.

Зерттеудің ғылыми және практикалық маңыздылығы – қазақ музыкасының эстетикалық мүмкіндіктерін балалар оркестрі жетекшілерін даярлау мазмұнына енгізу арқылы эстетикалық тәрбиені тиімді ұйымдастыру жолдарын ұсынуымен айқындалады.

***Кілт сөздер:** қазақ музыкасы, эстетикалық тәрбие, балалар оркестрі жетекшісі, кәсіби даярлық, эстетикалық әлеует, музыкалық педагогика, ұлттық мәдениет, құзыреттілік, көркемдік дүниетаным*

Кіріспе

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық мәдениетті сақтау мен дамыту мәселесі білім беру жүйесінің басым бағыттарының біріне айналып отыр. Әсіресе, өнер арқылы тұлғаның рухани-эстетикалық дамуын қамтамасыз ету – заманауи педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі. Осы тұрғыдан алғанда, балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде ұлттық музыка мұрасын тиімді пайдалану өзекті ғылыми-педагогикалық мәселе ретінде қарастырылады. Себебі болашақ жетекшінің кәсіби құзыреттілігі тек музыкалық-теориялық біліммен ғана емес, сонымен қатар эстетикалық талғамының, көркемдік дүниетанымының және ұлттық мәдени кодты түсіну деңгейінің қалыптасуымен тікелей байланысты.

Қазақ музыкасы – халықтың тарихи жадын, дүниетанымын, эстетикалық идеалдарын бойына сіңірген күрделі көркемдік жүйе. Оның мазмұнында табиғатпен үйлесімділік, адамгершілік құндылықтар, эмоционалдық тереңдік пен көркемдік бейнелілік айқын көрініс табады. Бұл ерекшеліктер қазақ музыкасын эстетикалық тәрбие құралы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Музыкалық шығармалар арқылы тұлғаның сезімдік әлемі дамып, әсемдікті қабылдау, бағалау және жасау қабілеттері жетілдіріледі. Осыған байланысты қазақ

музыкасының эстетикалық әлеуеті болашақ оркестр жетекшілерін даярлауда маңызды ресурс ретінде қызмет атқара алады.

Ғылыми әдебиеттерде эстетикалық тәрбие мәселесі философиялық, психологиялық және педагогикалық аспектілерде кеңінен зерттелген. Эстетикалық тәрбиенің мәні тұлғаның көркемдік талғамын қалыптастырумен, өнерді қабылдау және интерпретациялау қабілеттерін дамытумен түсіндіріледі. Сонымен қатар музыка өнерінің тәрбиелік мүмкіндіктері көптеген зерттеулерде дәлелденген. Дегенмен, балалар оркестрі жетекшілерін даярлау контекстінде қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін жүйелі түрде қарастыру жеткіліксіз деңгейде зерттелгенін байқауға болады. Бұл өз кезегінде аталған мәселенің ғылыми тұрғыдан тереңдетілген талдауын қажет етеді.

Балалар оркестрі жетекшісі – тек орындаушылық қызметті ұйымдастырушы ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік үдерісті жүзеге асырушы педагог. Ол оқушылардың музыкалық қабілеттерін дамытумен қатар, олардың эстетикалық сезімін, шығармашылық ойлауын және ұлттық мәдениетке деген құрметін қалыптастыруы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, жетекшінің кәсіби даярлығында қазақ музыкасының мазмұндық және көркемдік мүмкіндіктерін меңгеру ерекше маңызға ие.

Зерттеудің мақсаты – балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін ғылыми тұрғыдан негіздеу және оның педагогикалық мүмкіндіктерін айқындау. Зерттеу барысында қазақ музыкасының эстетикалық мазмұны, оның тұлға дамуына ықпалы және болашақ жетекшілерді даярлау жүйесіндегі орны қарастырылады.

Аталған мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

- қазақ музыкасының эстетикалық ерекшеліктерін анықтау;
- эстетикалық тәрбие теориялары негізінде оның тәрбиелік мүмкіндіктерін талдау;
- балалар оркестрі жетекшілерін даярлауда қазақ музыкасын қолданудың педагогикалық негіздерін айқындау.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін балалар оркестрі жетекшілерін кәсіби даярлау контекстінде кешенді түрде қарастыруымен айқындалады. Сонымен қатар зерттеу нәтижелері болашақ музыка педагогтарын даярлау мазмұнын жетілдіруге және ұлттық өнер арқылы эстетикалық тәрбиені тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Әдістер

Зерттеу жұмысының әдіснамалық негізін тұлғалық-бағдарлы оқыту теориясы, мәдениеттанымдық және құзыреттілік тәсілдер, сондай-ақ эстетикалық тәрбие мен музыкалық педагогика саласындағы іргелі ғылыми тұжырымдар құрайды. Аталған тәсілдер зерттеу нысанын кешенді қарастыруға, яғни балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін жүйелі түрде талдауға мүмкіндік береді.

Зерттеуде сапалық (qualitative) сипаттағы ғылыми әдістер басым қолданылды. Ең алдымен, **теориялық талдау әдісі** негізінде философиялық, педагогикалық, психологиялық және өнертанулық әдебиеттер қарастырылды. Бұл әдіс эстетикалық тәрбие ұғымының мәнін, оның құрылымдық компоненттерін (эстетикалық қабылдау, эстетикалық бағалау, эстетикалық талғам, көркемдік шығармашылық) айқындауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар қазақ музыкасының мазмұндық және көркемдік ерекшеліктері ғылыми еңбектер негізінде сарапталды.

Салыстырмалы талдау әдісі арқылы қазақ музыкасының эстетикалық мүмкіндіктері әлемдік музыкалық мәдениет контекстінде қарастырылды. Бұл әдіс ұлттық музыкадағы көркемдік бейнелілік, символизм, эмоционалдық экспрессия сияқты ерекшеліктерді айқындап, олардың эстетикалық тәрбие беру үдерісіндегі рөлін анықтауға ықпал етті.

Зерттеудің маңызды әдістерінің бірі – **мәтіндік (музыкалық-педагогикалық) талдау**. Бұл әдіс арқылы қазақтың дәстүрлі күйлері, халық әндері және оркестрлік шығармаларының

көркемдік құрылымы, мазмұны және тәрбиелік әлеуеті талданды. Музыкалық шығармалардың интонациялық ерекшеліктері, ырғақтық құрылымы, образдық жүйесі және эмоциялық әсері педагогикалық тұрғыдан интерпретацияланды. Нәтижесінде қазақ музыкасының эстетикалық ықпал ету механизмдері анықталды. Сонымен қатар **жүйелеу және жалпылау әдістері** қолданылды. Бұл әдістер зерттеу барысында алынған ғылыми деректерді біріктіріп, балалар оркестрі жетекшілерін даярлауда қазақ музыкасын қолданудың педагогикалық негіздерін тұжырымдауға мүмкіндік берді. Жүйелеу нәтижесінде зерттелетін мәселенің негізгі бағыттары айқындалып, теориялық қорытындылар жасалды.

Зерттеу барысында **педагогикалық модельдеу әдісі** де пайдаланылды. Аталған әдіс негізінде қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін жүзеге асыруға бағытталған балалар оркестрі жетекшілерін даярлаудың құрылымдық-мазмұндық моделі ұсынылды. Бұл модель болашақ жетекшінің кәсіби даярлығын қалыптастыруда эстетикалық компоненттің орнын анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің дереккөздері ретінде қазақ музыкасының үлгілері (дәстүрлі күйлер, халық әндері, кәсіби композиторлар шығармалары), музыкалық педагогика саласындағы ғылыми еңбектер, сондай-ақ эстетикалық тәрбие теориясына қатысты зерттеулер пайдаланылды.

Осылайша, қолданылған әдістер кешені зерттеу мақсатына сәйкес қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін жан-жақты талдауға және оны балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде тиімді пайдаланудың ғылыми негіздерін айқындауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер

Зерттеу нәтижелері балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде қазақ музыкасының эстетикалық әлеуеті көпқырлы педагогикалық ресурс ретінде қызмет атқаратынын көрсетті. Жүргізілген теориялық және музыкалық-педагогикалық талдау негізінде қазақ музыкасының эстетикалық мүмкіндіктері бірнеше өзара байланысты бағыттар бойынша жүйеленді.

Біріншіден, қазақ музыкасының мазмұндық-құрылымдық ерекшеліктері оның эстетикалық ықпал ету әлеуетін айқындайтыны анықталды. Дәстүрлі күйлер мен халық әндерінде табиғат, адам болмысы, тарихи оқиғалар мен ұлттық дүниетаным көркемдік бейнелер арқылы беріледі. Бұл болашақ оркестр жетекшілерінің эстетикалық қабылдауын тереңдетіп, олардың көркемдік ойлауын дамытады. Музыкалық материалдың образдылығы мен эмоционалдық қанықтығы жетекшінің эстетикалық сезімталдығын қалыптастыруға оң әсер етеді.

Екіншіден, қазақ музыкасының эстетикалық әлеуеті тұлғаның құндылықтық бағдарларын қалыптастырумен тығыз байланысты екендігі дәлелденді. Музыкалық шығармалар арқылы ұлттық мәдениетке деген құрмет, тарихи сана және рухани құндылықтар жүйесі қалыптасады. Бұл, өз кезегінде, болашақ жетекшінің тек кәсіби емес, сонымен қатар мәдени-рухани тұрғыдан да дамуына ықпал етеді. Нәтижесінде оркестр жетекшісі оқушыларға эстетикалық тәрбие беруде ұлттық мазмұнды саналы түрде қолдана алатын деңгейге жетеді.

Үшіншіден, зерттеу барысында қазақ музыкасын қолдану балалар оркестрі жетекшілерінің кәсіби құзыреттілігін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік беретіні анықталды. Атап айтқанда, келесі құзыреттер қалыптасатыны айқындалды:

- музыкалық-орындаушылық құзырет (шығарманың мазмұнын түсіну, интерпретациялау);
- педагогикалық құзырет (эстетикалық тәрбиені ұйымдастыру, оқушылармен жұмыс жүргізу);
- мәдениеттанымдық құзырет (ұлттық өнерді тану және насихаттау);
- рефлексивтік құзырет (музыкалық тәжірибені талдау және бағалау).

Төртіншіден, қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін жүзеге асыруда оқыту мазмұны мен әдістерінің маңыздылығы анықталды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дәстүрлі репертуарды механикалық түрде меңгеру жеткіліксіз. Музыкалық шығармаларды эстетикалық

тұрғыдан талдау, олардың тарихи-мәдени контекстін ашу, образдық мазмұнын интерпретациялау сияқты әдістерді қолдану жетекшілердің кәсіби даярлығын едәуір арттырады. Бұл тәсілдер студенттердің шығармашылық белсенділігін күшейтіп, эстетикалық талғамын қалыптастыруға ықпал етеді.

Бесіншіден, зерттеу нәтижесінде балалар оркестрі жетекшілерін даярлауда қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін іске асыруға бағытталған құрылымдық модельдің негізгі компоненттері айқындалды. Аталған модель келесі бөліктерден тұрады:

– мотивациялық компонент (ұлттық музыкаға қызығушылық пен құндылықтық қатынас қалыптастыру);

– танымдық компонент (қазақ музыкасының теориялық және тарихи негіздерін меңгеру);

– әрекеттік компонент (музыкалық-орындаушылық және педагогикалық дағдыларды дамыту);

– рефлексивтік компонент (эстетикалық тәжірибені талдау және өзін-өзі бағалау).

Жалпы алғанда, алынған нәтижелер қазақ музыкасының эстетикалық әлеуеті балалар оркестрі жетекшілерін даярлау жүйесінде маңызды орын алатынын және оның болашақ мамандардың кәсіби әрі тұлғалық дамуына кешенді ықпал ететінін дәлелдейді.

Талқылау

Зерттеу нәтижелерін талдау қазақ музыкасының эстетикалық әлеуеті балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде маңызды педагогикалық құрал ретінде қарастырылуы тиіс екенін көрсетеді. Алынған мәліметтер эстетикалық тәрбие теориясындағы негізгі тұжырымдармен сәйкес келеді және ұлттық өнердің тұлға дамуына ықпалын дәлелдейтін ғылыми көзқарастарды толықтыра түседі.

Ең алдымен, зерттеу нәтижелері эстетикалық тәрбиенің тұлғаның эмоционалдық-сезімдік және құндылықтық салаларын дамытудағы рөлін нақтылай түседі. Қазақ музыкасының мазмұндық байлығы мен көркемдік ерекшеліктері болашақ оркестр жетекшілерінің эстетикалық қабылдауын тереңдетіп, олардың көркемдік талғамын қалыптастыруға ықпал ететіні анықталды. Бұл тұжырым эстетикалық тәрбиені тұлғаның рухани дамуының негізі ретінде қарастыратын педагогикалық теориялармен үйлеседі. Сонымен қатар музыка арқылы берілетін эмоциялық тәжірибе студенттердің ішкі әлемін байытып, олардың шығармашылық әлеуетін арттырады.

Зерттеу барысында анықталған маңызды мәселелердің бірі – қазақ музыкасының эстетикалық мүмкіндіктері оқу үдерісінде әрдайым толық деңгейде пайдаланылмайтыны. Көп жағдайда музыкалық материал тек орындаушылық дағдыларды дамыту құралы ретінде қарастырылып, оның тәрбиелік және эстетикалық мазмұны екінші кезекке ысырылып қалады. Бұл жағдай болашақ оркестр жетекшілерінің кәсіби даярлығында белгілі бір олқылықтардың орын алуына әкелуі мүмкін. Осыған байланысты оқу бағдарламаларына қазақ музыкасының эстетикалық мазмұнын жүйелі түрде енгізу қажеттілігі туындайды. Сонымен қатар зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін тиімді жүзеге асыру үшін дәстүрлі оқыту әдістерін жаңғырту қажет. Музыкалық шығармаларды тек техникалық тұрғыдан меңгеру жеткіліксіз, оларды мәдени-тарихи контексте талдау, көркемдік образдарды интерпретациялау және шығармашылық тапсырмалар арқылы меңгеру маңызды. Бұл бағытта интегративті және интерактивті әдістерді қолдану тиімді нәтиже береді. Атап айтқанда, проблемалық оқыту, жобалық әдіс, шығармашылық тапсырмалар және рефлексивтік талдау болашақ жетекшілердің эстетикалық даярлығын арттыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері балалар оркестрі жетекшісінің кәсіби қызметінде эстетикалық компоненттің жетекші орын алатынын да көрсетеді. Жетекші тек орындаушылық процесті ұйымдастырушы ғана емес, сонымен қатар эстетикалық тәрбие беруші тұлға ретінде әрекет етеді. Осы тұрғыдан алғанда, оның ұлттық музыкаға негізделген эстетикалық дүниетанымы оқушылардың көркемдік дамуына тікелей әсер етеді. Демек, жетекшінің жеке эстетикалық мәдениеті мен кәсіби даярлығы өзара тығыз байланысты.

Сонымен бірге, зерттеу барысында анықталған нәтижелерді кеңейту қажеттілігі де байқалады. Атап айтқанда, қазақ музыкасының әртүрлі жанрларының (күй, терме, халық әндері, заманауи шығармалар) эстетикалық ықпалын салыстырмалы түрде зерттеу, сондай-ақ тәжірибелік (эмпирикалық) зерттеулер жүргізу болашақтағы ғылыми ізденістердің маңызды бағыты бола алады. Бұл бағыттар қазақ музыкасының тәрбиелік мүмкіндіктерін тереңірек ашуға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, жүргізілген талқылау қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде мақсатты және жүйелі түрде қолдану қажеттігін негіздейді. Бұл тәсіл болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін арттырып қана қоймай, ұлттық мәдениетті сақтау мен дамытуға да ықпал етеді.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде қазақ музыкасының эстетикалық әлеуеті маңызды педагогикалық ресурс ретінде қарастырылуы тиіс екенін ғылыми тұрғыдан негіздеді. Қазақ музыкасының мазмұндық байлығы, көркемдік бейнелілігі және эмоциялық тереңдігі болашақ жетекшілердің эстетикалық талғамын қалыптастыруға, олардың көркемдік дүниетанымын дамытуға және ұлттық мәдениетке деген құндылықтық қатынасын орнықтыруға ықпал ететіні анықталды.

Зерттеу нәтижелері қазақ музыкасының эстетикалық әлеуеті тек тәрбиелік құрал ғана емес, сонымен қатар кәсіби даярлықтың маңызды құрамдас бөлігі екенін көрсетті. Балалар оркестрі жетекшілерін даярлау барысында ұлттық музыкалық мұраны жүйелі түрде пайдалану олардың музыкалық-орындаушылық, педагогикалық, мәдениеттанымдық және рефлексивтік құзыреттерін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде жетекшінің кәсіби қызметін тиімді ұйымдастыруына және оқушыларға сапалы эстетикалық тәрбие беруіне негіз болады.

Зерттеу барысында ұсынылған теориялық тұжырымдар қазақ музыкасының эстетикалық мүмкіндіктерін оқу үдерісіне енгізудің қажеттілігін дәлелдейді. Атап айтқанда, музыкалық шығармаларды тек техникалық тұрғыдан меңгерумен шектелмей, олардың көркемдік мазмұнын, тарихи-мәдени контекстін және эмоционалдық әсерін терең талдау маңызды. Бұл тәсіл болашақ жетекшілердің эстетикалық мәдениетін қалыптастыруда тиімді нәтиже береді.

Сонымен қатар зерттеу нәтижелері негізінде балалар оркестрі жетекшілерін даярлау жүйесіне қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін енгізуге бағытталған келесі ұсыныстар тұжырымдалды:

- оқу бағдарламаларына қазақ музыкасының эстетикалық мазмұнын жүйелі түрде енгізу;
- музыкалық шығармаларды эстетикалық тұрғыдан талдауға бағытталған әдістемелік тәсілдерді қолдану;
- болашақ жетекшілердің шығармашылық және рефлексивтік қабілеттерін дамытуға жағдай жасау;
- ұлттық музыка негізінде эстетикалық тәрбие берудің педагогикалық модельдерін енгізу.

Жалпы алғанда, қазақ музыкасының эстетикалық әлеуетін балалар оркестрі жетекшілерін даярлау үдерісінде мақсатты және ғылыми негізде қолдану болашақ мамандардың кәсіби сапасын арттыруға, олардың ұлттық мәдениетке негізделген эстетикалық дүниетанымын қалыптастыруға және білім беру жүйесінде эстетикалық тәрбиенің тиімділігін күшейтуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің болашақтағы бағыттары ретінде қазақ музыкасының эстетикалық ықпалын эмпирикалық тұрғыдан зерттеу, сондай-ақ оны әртүрлі білім беру деңгейлерінде қолданудың тиімді әдістерін әзірлеу ұсынылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Hallam S. *The Power of Music: Its Impact on the Intellectual, Social and Personal Development of Children and Young People*. – London: UCL Institute of Education Press, 2020. – 120 p.
2. Elliott D. J., Silverman M. *Music Matters: A Philosophy of Music Education*. – 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 2019. – 400 p.
3. Bowman W., Frega A. L. *The Oxford Handbook of Philosophy in Music Education*. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – 544 p.
4. Құлсариева А. Т. Музыкалық білім беру әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020. – 280 б.
5. Тұрсынбекова Л. А. Эстетикалық тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 256 б.
6. Нұрғалиева Г. К. Білім берудегі құзыреттілік тәсіл. – Алматы: Рауан, 2021. – 300 б.
7. Жакыпов С. М., Оразбаева Ф. Ш. Қазіргі педагогика және білім беру технологиялары. – Алматы: Қазақ университеті, 2022. – 312 б.
8. Сүлейменова М. Д. Қазақ музыкасының тәрбиелік мүмкіндіктері. – Алматы: Дәуір, 2021. – 240 б.
9. Абдрахманова К. А. Музыкалық педагогика негіздері. – Алматы: Эверо, 2023. – 220 б.
10. Law L. *Generative AI in Language Education: A Systematic Review* // *Education Sciences*. – 2024. – Vol. 14, No. 2. – P. 1–18.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19787748>

ҚАЗАҚ ОЮ-ӨРНЕКТЕРІ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ

ЖУМАБАЕВА МАРАЛ АСЫЛБЕКОВНА

Лияс Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің докторанты
Талдықорған, Қазақстан

БАРАКОВ АРСЛАН АРМАНОВИЧ

Лияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Дене шынықтыру және өнер факультетінің оқытушы-ассистенті
Талдықорған, Қазақстан

***Аннотация.** Бұл мақалада қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық негіздері қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі ұлттық мәдени мұраны заманауи цифрлық білім беру жағдайында тиімді меңгерудің қажеттілігімен айқындалады. Мақаланың мақсаты – қазақ ою-өрнектері негізінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда жасанды интеллектті қолданудың тиімді тәсілдерін айқындау және оның оқыту үдерісіне ықпалын ғылыми тұрғыда негіздеу.*

Зерттеу барысында теориялық талдау, салыстырмалы талдау, жүйелеу, педагогикалық бақылау, сауалнама және оқушылардың шығармашылық жұмыстарын талдау әдістері қолданылды. Сонымен қатар жасанды интеллект технологияларына негізделген педагогикалық модель ұсынылды.

Зерттеу нәтижелері жасанды интеллект құралдарын оқу үдерісінде қолдану оқушылардың ұлттық мазмұнды меңгеруін жандандырып, олардың танымдық белсенділігін, эстетикалық қабылдауын және шығармашылық қабілеттерін арттыратынын көрсетті. Ою-өрнектердің символдық мағынасын интерактивті түрде меңгеру оқушылардың ұлттық құндылықтарды саналы қабылдауына мүмкіндік береді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісін жасанды интеллект технологияларымен ықпалдастыра отырып қарастыруында және оны жүзеге асырудың педагогикалық тәсілдерін ұсынуында көрінеді. Зерттеу нәтижелерінің практикалық маңызы ұсынылған әдістердің бастауыш білім беру тәжірибесінде қолдануға жарамдылығымен анықталады.

***Кілт сөздер:** қазақ ою-өрнектері, ұлттық құндылықтар, жасанды интеллект, бастауыш білім, цифрлық технологиялар, эстетикалық тәрбие, педагогикалық модель, интерактивті оқыту*

Кіріспе

Қазіргі білім беру кеңістігінде ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, оларды заманауи технологиялар арқылы жаңғырту мәселесі өзекті бағыттардың біріне айналып отыр. Жаһандану үдерісі күшейген сайын өскелең ұрпақтың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыру, олардың ұлттық болмысын қалыптастыру білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ халқының дәстүрлі мәдени мұрасының құрамдас бөлігі болып табылатын ою-өрнектер ұлттық дүниетанымның, эстетикалық талғамның және рухани құндылықтардың көрінісі ретінде ерекше маңызға ие.

Қазақ ою-өрнектері – халықтың табиғатпен үйлесімділігін, өмір салтын, дүниетанымдық көзқарастарын бейнелейтін күрделі символдық жүйе. Олардың мазмұнында ұлттық таным, тарихи тәжірибе және эстетикалық құндылықтар тұтас көрініс табады. Сондықтан ою-

өрнектерді білім беру үдерісінде қолдану оқушылардың ұлттық құндылықтарды түсінуіне, оларды саналы түрде қабылдауына және мәдени сәйкестігін қалыптастыруға ықпал етеді. Әсіресе бастауыш білім беру кезеңінде оқушылардың бейнелік ойлауы мен шығармашылық қабілеттерінің белсенді дамуы ұлттық мазмұндағы көрнекі материалдарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Дегенмен, қазіргі педагогикалық тәжірибеде қазақ ою-өрнектерін қолдану көбінесе дәстүрлі, статикалық сипатта жүзеге асырылады және олардың тәрбиелік мүмкіндіктері толық деңгейде пайдаланылмай отыр. Сонымен қатар, білім беру үдерісінде цифрлық технологиялар кеңінен енгізілгенімен, ұлттық мазмұнды оқытуда жасанды интеллект (AI) технологияларын қолдану мәселесі жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Бұл жағдай ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісінің тиімділігін төмендетіп, оқушылардың оқу мотивациясы мен танымдық белсенділігін арттыру мүмкіндіктерін шектейді.

Осыған байланысты зерттеудің ғылыми проблемасы қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісінде жасанды интеллект технологияларының педагогикалық тұрғыдан жүйеленбеуімен сипатталады. Аталған мәселені шешу үшін ұлттық мәдени мазмұн мен заманауи цифрлық технологияларды ықпалдастыра отырып, оқыту үдерісін жаңаша ұйымдастыру қажеттілігі туындайды.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру саласында оқыту үдерісін дербестендіру, интерактивтілікті арттыру, визуализация мүмкіндіктерін кеңейту және білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге жағдай жасауымен ерекшеленеді. Осы тұрғыдан алғанда, AI құралдарын қазақ ою-өрнектерін оқытуда қолдану оқушылардың эстетикалық қабылдауын тереңдетіп қана қоймай, олардың ұлттық құндылықтарды саналы түрде меңгеруіне жаңа мүмкіндіктер ашады.

Зерттеудің мақсаты – қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық негіздерін айқындау.

Зерттеу нысаны – бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтары. Зерттеу пәні – қазақ ою-өрнектері негізінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда жасанды интеллект технологияларын қолдану үдерісі.

Зерттеу міндеттері:

- ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың теориялық негіздерін талдау;
- қазақ ою-өрнектерінің мәдени-символдық ерекшеліктерін айқындау;
- жасанды интеллект технологияларының білім беру үдерісіндегі педагогикалық мүмкіндіктерін анықтау;
- қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда AI қолданудың тиімді жолдарын ұсыну.

Әдістер

Зерттеу жұмысы қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық негіздерін айқындауға бағытталды. Зерттеу мақсатына жету үшін теориялық және эмпирикалық әдістер кешені, сондай-ақ цифрлық педагогикалық модельдеу тәсілі қолданылды.

1. Теориялық әдістер

Зерттеудің теориялық кезеңінде педагогика, этнопедагогика, психология және цифрлық білім беру салаларындағы ғылыми еңбектерге кешенді талдау жүргізілді. Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың мазмұны, құрылымы және педагогикалық шарттары жүйеленді. Сонымен қатар қазақ ою-өрнектерінің тарихи, мәдени және символдық ерекшеліктері талданып, олардың тәрбиелік әлеуеті анықталды.

Жасанды интеллект технологияларының білім беру үдерісіндегі мүмкіндіктері (дербестендіру, интерактивтілік, визуализация, кері байланыс) ғылыми тұрғыда қарастырылып, оларды ұлттық мазмұндағы оқу материалдарымен ықпалдастыру жолдары

айқындалды. Жүйелеу, салыстыру және жалпылау әдістері зерттеу нәтижелерін теориялық тұрғыдан негіздеуге мүмкіндік берді.

2. Эмпирикалық әдістер

Зерттеудің тәжірибелік кезеңінде педагогикалық бақылау, сауалнама және оқушылардың шығармашылық жұмыстарын талдау әдістері қолданылды. Педагогикалық бақылау барысында оқушылардың қазақ ою-өрнектерімен жұмыс істеу кезіндегі танымдық белсенділігі, қызығушылығы және эстетикалық қабылдау ерекшеліктері анықталды. Сауалнама әдісі арқылы оқушылардың ұлттық құндылықтар туралы бастапқы түсініктері, ою-өрнектерге деген көзқарасы және цифрлық құралдарды қолдануға қатынасы зерттелді.

Оқушылардың орындаған шығармашылық жұмыстары (ою-өрнек құрастыру, цифрлық үлгілер жасау, композициялық шешімдер) мазмұндық және көркемдік тұрғыдан талданып, олардың ұлттық мазмұнды меңгеру деңгейі мен шығармашылық даму динамикасы айқындалды.

3. Жасанды интеллектке негізделген педагогикалық модельдеу

Зерттеудің негізгі әдістерінің бірі – жасанды интеллект технологияларын қолдануға негізделген педагогикалық модельдеу. Бұл әдіс қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісін цифрлық ортада тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік берді.

Ұсынылған модель үш өзара байланысты компоненттен тұрады:

1) Мазмұндық компонент

Бұл компонент қазақ ою-өрнектерінің түрлері, олардың символдық мағыналары және ұлттық мәдениетпен байланысы туралы білімді қамтиды. Оқу материалы жасанды интеллект көмегімен визуалдандырылып, әртүрлі деңгейде ұсынылды (қарапайымнан күрделіге дейін).

2) Әдістемелік компонент

Бұл компонент AI технологияларын қолдану арқылы ұйымдастырылатын оқу әрекеттерінің жүйесін қамтиды. Атап айтқанда:

- жасанды интеллект арқылы ою-өрнек үлгілерін генерациялау;
- ою-өрнектердің мағынасын интерактивті түсіндіру;
- оқушыларға жеке деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсыну (адаптивті оқыту);
- цифрлық форматта шығармашылық жұмыстар орындау;
- сұрақ-жауап және ойын элементтері арқылы білімді бекіту.

Сонымен қатар, интеграциялық тәсіл қолданылып, қазақ ою-өрнектері бейнелеу өнері, еңбек және тілдік пәндермен байланыста қарастырылды.

3) Нәтижелік компонент

Бұл компонент оқушылардың ұлттық құндылықтарды меңгеру деңгейін бағалауға бағытталған. Бағалау критерийлері ретінде:

- ұлттық мазмұнды түсіну деңгейі;
- эстетикалық қабылдау;
- шығармашылық белсенділік;
- цифрлық ортада жұмыс істеу дағдылары алынды.

Жасанды интеллект құралдары оқушылардың жұмыстарын талдауға, кері байланыс беруге және оқу жетістіктерін мониторингтеуге мүмкіндік берді.

4. Зерттеу кезеңдері

Зерттеу үш кезеңде жүзеге асырылды:

1-кезең (теориялық): ғылыми әдебиеттер талданып, зерттеудің теориялық негіздері айқындалды.

2-кезең (тәжірибелік): қазақ ою-өрнектері мен жасанды интеллект технологияларын біріктіре отырып, оқу тапсырмалары әзірленіп, оқу үдерісінде қолданылды.

3-кезең (қорытынды): алынған нәтижелер талданып, жүйеленіп, зерттеудің тиімділігі анықталды.

Зерттеу барысында қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда жасанды интеллект технологияларының бірнеше түрі қолданылды. Атап айтқанда, генеративті және интерактивті жасанды интеллект құралдары оқу үдерісіне енгізілді.

Біріншіден, генеративті жасанды интеллект жүйелері (мысалы, ChatGPT және DALL·E) оқушылардың шығармашылық әрекетін дамыту мақсатында пайдаланылды. Бұл құралдар арқылы оқушылар қазақ ою-өрнектерінің жаңа үлгілерін құрастырып, олардың композициялық құрылымын визуалды түрде модельдей алды. Нәтижесінде оқушылардың эстетикалық талғамы мен ұлттық стильді түсіну деңгейі артты.

Екіншіден, интерактивті оқыту мақсатында жасанды интеллектке негізделген сұрақ-жауап жүйелері қолданылды. ChatGPT платформасы арқылы оқушылар ою-өрнектердің символдық мағынасы, шығу тарихы және қолданылу ерекшеліктері туралы қосымша ақпарат алып, диалогтық форматта білімдерін тереңдетті. Бұл тәсіл оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, білімді өз бетінше меңгеру дағдыларын қалыптастырды.

Үшіншіден, бейнелік материалдармен жұмыс істеуде жасанды интеллект негізіндегі визуализация құралдары (мысалы, Canva) пайдаланылды. Бұл платформада оқушылар дайын ою-өрнек элементтерін өңдеп, түстер үйлесімін тандап, өздерінің авторлық композицияларын жасады.

Төртіншіден, оқыту үдерісін дербестендіру мақсатында жасанды интеллект элементтері бар адаптивті тапсырмалар қолданылды. Бұл тапсырмалар оқушылардың жеке деңгейіне сәйкес ұсынылып, олардың оқу қарқыны мен қабілеттерін ескеруге мүмкіндік берді.

Нәтижелер

Зерттеу барысында қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың тиімділігі айқындалды. Ұсынылған педагогикалық модельді оқу үдерісіне енгізу нәтижесінде оқушылардың ұлттық мазмұнды қабылдау деңгейінде, танымдық белсенділігінде және шығармашылық әрекетінде оң өзгерістер байқалды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жасанды интеллект негізінде ұйымдастырылған оқу тапсырмалары оқушылардың қазақ ою-өрнектеріне деген қызығушылығын едәуір арттырды. Дәстүрлі оқытуда ою-өрнектерді қабылдау көбінесе пассив сипатта болса, AI қолданылған жағдайда оқушылар белсенді әрекетке тартылып, оқу үдерісіне жоғары деңгейде қатысу байқалды. Әсіресе интерактивті визуализация мен цифрлық тапсырмалар олардың зейінін тұрақтандырып, оқу мотивациясын күшейтті.

Сонымен қатар, жасанды интеллект көмегімен ұсынылған ою-өрнек үлгілерін талдау және генерациялау тапсырмалары оқушылардың ұлттық мазмұнды түсіну деңгейін тереңдетті. Оқушылар ою элементтерінің символдық мәнін, олардың табиғатпен және тұрмыспен байланысын саналы түрде түсіне бастады. Бұл өз кезегінде ұлттық құндылықтарды тек ақпарат ретінде емес, тұлғалық мағынасы бар құбылыс ретінде қабылдауына ықпал етті.

Шығармашылық тапсырмалар нәтижесінде оқушылардың өзіндік өнімдері (цифрлық ою-өрнек композициялары, жаңа үлгілер құрастыру) талданып, олардың көркемдік ойлауы мен шығармашылық белсенділігінің артқаны анықталды. Оқушылар өз жұмыстарында ұлттық стиль элементтерін саналы түрде қолдана отырып, композициялық үйлесімділік пен эстетикалық тұтастыққа ұмтылатыны байқалды.

Жасанды интеллект негізіндегі адаптивті тапсырмалар оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік берді. Нәтижесінде әр оқушы өз деңгейіне сәйкес тапсырмалар орындап, оқу нәтижелерінің тұрақты өсуі қамтамасыз етілді. Сонымен қатар AI арқылы берілген жедел кері байланыс оқушылардың қателерін түзетуіне және білімін жетілдіруіне оң әсер етті.

Сауалнама және бақылау нәтижелері оқушылардың ұлттық құндылықтарға деген көзқарасында да оң өзгерістер болғанын көрсетті. Зерттеу басында ою-өрнектерді тек сәндік элемент ретінде қабылдаған оқушылар зерттеу соңында оларды ұлттық мәдени мұраның

маңызды бөлігі ретінде бағалай бастады. Бұл олардың ұлттық сәйкестігі мен мәдени санасының қалыптасуына ықпал етті.

Жалпы алғанда, алынған нәтижелер жасанды интеллект технологияларын қазақ ою-өрнектері негізінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісіне енгізу оқыту тиімділігін арттырып, оқушылардың танымдық, эстетикалық және шығармашылық дамуына кешенді әсер ететінін дәлелдейді.

Талқылау

Зерттеу нәтижелері қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың тиімділігін көрсетіп қана қоймай, оның педагогикалық тұрғыдан негізделген бағыт екенін дәлелдейді. Аталған нәтижелер ұлттық тәрбие, эстетикалық даму және цифрлық білім беру теорияларының тоғысында қарастырылғанда өзара үйлесімділік табады.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру мәселесі этнопедагогика ғылымында тұлғаның мәдени сәйкестігін дамыту тұрғысынан қарастырылады. Осы бағыттағы ғылыми тұжырымдарға сәйкес, ұлттық мазмұндағы білім беру элементтері оқушының дүниетанымын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Зерттеу барысында алынған нәтижелер қазақ ою-өрнектерінің ұлттық мәдени код ретінде оқушылардың құндылықтық бағдарын қалыптастыруға ықпал ететінін дәлелдейді. Бұл ою-өрнектердің тек көркемдік элемент емес, терең мағыналық жүктемеге ие мәдени феномен екенін айқындайды. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері конструктивистік оқыту теориясымен де сабақтас келеді. Бұл теорияға сәйкес білім алушы білімді дайын күйінде қабылдамай, оны өз тәжірибесі арқылы құрастырады.

Жасанды интеллект негізінде ұйымдастырылған тапсырмалар оқушылардың белсенді әрекетіне, өз бетінше ізденуіне және шығармашылықпен жұмыс істеуіне мүмкіндік берді. Нәтижесінде оқушылар ұлттық мазмұнды тек қабылдап қана қоймай, оны жеке тәжірибесі арқылы қайта құрастырып, терең меңгере алды.

Жасанды интеллект технологияларын қолдану нәтижесінде алынған деректер цифрлық педагогика теорияларымен де үйлеседі. Қазіргі зерттеулерде AI құралдарының оқыту үдерісін дербестендіру, интерактивтілікті арттыру және оқушының оқу траекториясын оңтайландырудағы рөлі ерекше атап көрсетіледі. Бұл зерттеуде де адаптивті тапсырмалар мен жедел кері байланыстың оқушылардың оқу нәтижелеріне оң әсер еткені байқалды. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект ұлттық мазмұнды оқытуда тиімді құрал ретінде қарастырылуы мүмкін.

Зерттеу барысында анықталған негізгі мәселелердің бірі – дәстүрлі оқытуда қазақ ою-өрнектерінің тәрбиелік мүмкіндіктерінің толық ашылмауы. Бұл мәселе олардың көбінесе тек көрнекі құрал ретінде қолданылуымен байланысты. Ұсынылған педагогикалық тәсіл бұл кемшілікті жоюға бағытталған, өйткені ою-өрнектердің мазмұндық, символдық және мәдени қырлары жасанды интеллект құралдары арқылы интерактивті түрде ұсынылды. Нәтижесінде оқушылардың ұлттық мазмұнды қабылдауы тереңдеп, олардың құндылықтық бағдарлары қалыптасты.

Зерттеу нәтижелерін басқа ғылыми еңбектермен салыстыру олардың ортақ және ерекшелік қырларын анықтауға мүмкіндік береді. Көптеген зерттеулерде цифрлық технологиялардың оқыту тиімділігін арттырудағы рөлі көрсетілгенімен, ұлттық мәдени мазмұн мен жасанды интеллектті біріктіру мәселесі жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Осы тұрғыдан алғанда, бұл зерттеу дәстүрлі мәдени элементтер мен заманауи технологияларды ықпалдастыру арқылы жаңа педагогикалық бағыт ұсынуымен ерекшеленеді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері жасанды интеллект технологияларын қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісінде қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың ұлттық сана-сезімін, эстетикалық мәдениетін және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал ететінін көрсетеді. Бұл өз кезегінде білім беру мазмұнын жаңғыртудың және оны ұлттық негізде байытудың тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Қорытынды

Зерттеу барысында қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісінде жасанды интеллект технологияларын қолданудың педагогикалық негіздері айқындалды. Қазақ ою-өрнектерінің мазмұндық, символдық және эстетикалық ерекшеліктері олардың ұлттық тәрбие берудегі әлеуетін анықтайтыны дәлелденді.

Зерттеу нәтижелері жасанды интеллект технологияларын оқу үдерісіне енгізу оқушылардың ұлттық мазмұнды меңгеруін жаңа деңгейге көтеретінін көрсетті. Атап айтқанда, AI негізіндегі интерактивті тапсырмалар, визуализация және адаптивті оқыту тәсілдері оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың ұлттық құндылықтарды саналы қабылдауына ықпал ететіні анықталды.

Анықталған ғылыми проблема – ұлттық мазмұнды оқытуда жасанды интеллект технологияларының жүйелі қолданылмауы – ұсынылған педагогикалық тәсілдер арқылы шешімін табатыны негізделді. Қазақ ою-өрнектері мен жасанды интеллектті ықпалдастыру оқыту үдерісінің тиімділігін арттырып, оны мазмұндық және технологиялық тұрғыдан жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы қазақ ою-өрнектері арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісін жасанды интеллект технологияларымен ықпалдастыра отырып қарастыруында және оны жүзеге асырудың педагогикалық тәсілдерін ұсынуында көрінеді.

Зерттеу нәтижелерінің практикалық маңызы ұсынылған әдістер мен тапсырмалар жүйесін бастауыш білім беру тәжірибесінде қолдану мүмкіндігімен анықталады. Бұл тәсілдер білім беру мазмұнын ұлттық негізде байытып, оқушылардың мәдени санасын, эстетикалық талғамын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Алдағы зерттеулерде қазақ ою-өрнектерін оқытуда жасанды интеллекттің кеңейтілген мүмкіндіктерін, соның ішінде білім алушылардың креативті ойлауын дамытудағы және цифрлық білім беру ортасында қолдану ерекшеліктерін тереңірек қарастыру ұсынылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдіғалбарова Ұ. М. Этнопедагогика негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 256 б.
2. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Рауан, 2020. – 312 б.
3. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері. – Алматы: Білім, 2018. – 280 б.
4. Нұрғалиева Г. К. Цифрлық білім беру ресурстары: теория және практика. – Алматы: Ұлттық білім академиясы, 2021. – 220 б.
5. Тәжібаева С. Ж. Бастауыш білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы: Эверо, 2022. – 198 б.
6. Құнанбаева С. С. Қазіргі білім беру парадигмасы және цифрлық трансформация. – Алматы: Қазақ университеті, 2023. – 240 б.
7. Сәрсенбаева Г. А. Ұлттық құндылықтарды оқытудағы жаңа тәсілдер. – Алматы: Дарын, 2021. – 176 б.
8. Омарова А. Т. Қазақ ою-өрнектерінің тәрбиелік мәні. // Педагогика және психология. – 2020. – №2. – Б. 45–52.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19787837>

УДК 7.05:004.8

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ИЗМЕНЕНИЕ ТЕНДЕНЦИЙ В ЦИФРОВОМ ДИЗАЙНЕ (В КОНТЕКСТЕ ИСКУССТВОВЕДЕНИЯ)

МУХАМБЕТОВА АННА ДМИТРИЕВНА, ТӨЛЕГЕН АЛИЯ ТӨЛЕГЕНҚЫЗЫ
Преподаватели кафедры «Дизайн» Казахской национальной академии искусств имени
Темирбека Жургенова
Алматы, Казахстан

***Аннотация:** В статье рассматривается влияние искусственного интеллекта (ИИ) на трансформацию цифрового дизайна как области художественно-проектной деятельности. Особое внимание уделяется изменению роли дизайнера, расширению понятий креативности и интерпретации визуальных форм. Анализ проводится с позиций искусствоведения, что позволяет рассматривать ИИ не только как технологический инструмент, но и как фактор формирования новых эстетических и культурных практик.*

***Ключевые слова:** искусственный интеллект, цифровой дизайн, искусствоведение, визуальное мышление, креативность, генеративный дизайн, цифровая эстетика*

В последние десятилетия цифровой дизайн претерпел значительную эволюцию: от инструментальной автоматизации процессов к формированию сложных интеллектуальных систем, способных участвовать в генерации художественных решений. В условиях цифровизации культуры искусственный интеллект становится неотъемлемой частью художественно-проектной деятельности.

С точки зрения искусствоведения, данное явление требует переосмысления традиционных категорий — авторства, формы, интерпретации и художественного мышления. Возникает необходимость анализа взаимодействия человека и алгоритма как нового типа творческой практики.

Ранние этапы цифрового дизайна были связаны преимущественно с автоматизацией процессов: созданием чертежей, визуализаций и моделей. Однако развитие алгоритмических систем и параметрического проектирования изменило саму природу творческого процесса.

Как отмечают Томас Давенпорт и Джулия Кирби в работе «Человек + машина», будущее профессиональной деятельности связано не с конкуренцией человека и искусственного интеллекта, а с их сотрудничеством. Умные системы не заменяют творческое мышление, а усиливают его, позволяя специалистам сосредоточиться на стратегических и креативных аспектах работы. В цифровом проектировании это проявляется в том, что дизайнер становится соавтором алгоритма, а не просто исполнителем [1].

С искусствоведческой точки зрения это означает переход от индивидуального авторства к распределённой модели творчества, где художественный результат формируется в диалоге между человеком и машиной.

Теоретическую основу понимания роли человека в цифровом проектировании даёт концепция визуального мышления Рудольф Арнхейм. В своей работе «Визуальное мышление» он утверждает, что восприятие и мышление представляют собой единый процесс, а образы являются полноценной формой интеллектуальной деятельности. Это означает, что даже в условиях активного использования искусственного интеллекта человек сохраняет ключевую роль интерпретатора визуальных решений. Алгоритмы способны генерировать формы, однако их осмысление, оценка и включение в культурный контекст требуют именно человеческого визуального мышления [2].

В контексте применения ИИ это положение приобретает особую значимость: несмотря на способность алгоритмов генерировать визуальные формы, их интерпретация остаётся прерогативой человека. Искусствоведческий анализ требует включения культурного,

исторического и символического контекста, недоступного алгоритму. Таким образом, ИИ функционирует на уровне формообразования, тогда как человек — на уровне смыслообразования.

Одним из ключевых направлений развития цифрового дизайна является генеративный дизайн, основанный на использовании алгоритмов для создания множества проектных решений.

ИИ способен:

- формировать сложные структуры и композиции;
- прогнозировать поведение объектов;
- оптимизировать параметры (прочность, стоимость, устойчивость);
- адаптироваться к изменяющимся условиям.

С искусствоведческой точки зрения генеративный дизайн можно рассматривать как новую форму художественной практики, в которой процесс становится не менее значимым, чем результат. Произведение здесь существует как множество потенциальных вариантов, а не как фиксированная форма.

В условиях использования ИИ меняется профессиональная идентичность дизайнера. Как подчёркивает Майк Монтейро, дизайн — это прежде всего деятельность, направленная на решение различных целей. Он рассматривает дизайн не как абстрактное творчество, а как профессиональную деятельность, направленную на решение конкретных задач. В условиях использования искусственного интеллекта это приобретает особое значение: несмотря на способность алгоритмов генерировать множество вариантов решений, ответственность за их выбор, интерпретацию и внедрение остаётся за дизайнером. Таким образом, ИИ становится инструментом, но не заменяет профессионального суждения и ответственности человека [3].

Современный дизайнер:

- формулирует цели и параметры;
- отбирает и интерпретирует решения, предложенные ИИ;
- оценивает их с точки зрения эстетики и функциональности;
- интегрирует результат в культурный контекст.

Таким образом, дизайнер становится медиатором между алгоритмом и культурой, что сближает его роль с искусствоведческой интерпретацией. Одной из ключевых тенденций цифрового дизайна является персонализация. ИИ позволяет создавать адаптивные формы, ориентированные на конкретного пользователя или ситуацию.

В искусствоведческом контексте это означает:

- отказ от статичности произведения;
- переход к процессуальному искусству;
- появление интерактивных и изменяемых форм.

Произведение перестаёт быть завершённым объектом и превращается в динамическую систему, взаимодействующую со зрителем.

Использование ИИ в дизайне актуализирует ряд фундаментальных вопросов:

- Кто является автором произведения — человек или алгоритм?
- Можно ли считать машинную генерацию форм креативностью?
- Не приводит ли автоматизация к утрате художественной индивидуальности?

С искусствоведческой точки зрения креативность связана не только с созданием формы, но и с её смысловой интерпретацией. Поскольку ИИ не обладает сознанием и культурным опытом, его «творчество» остаётся производным от человеческой деятельности.

ИИ активно используется в различных областях цифрового дизайна:

Архитектура:

- оптимизация проектирования;
- анализ энергоэффективности;
- генерация форм зданий.

Промышленный дизайн:

- создание лёгких и прочных конструкций;
- ускорение прототипирования.

Графический дизайн:

- генерация изображений;
- автоматизация композиции;
- подбор цветовых решений.

Игровой дизайн и цифровые среды:

- процедурная генерация уровней;
- создание интерактивных миров.

Во всех этих сферах ИИ выступает как средство расширения художественного и проектного мышления.

В будущем можно ожидать дальнейшую интеграцию ИИ в творческий процесс:

- автоматизацию рутинных этапов проектирования;
- развитие интерактивных систем взаимодействия;
- появление нейроинтерфейсов;
- формирование коллективных форм творчества.

С искусствоведческой точки зрения это приведёт к появлению новых форм художественного опыта и пересмотру традиционных эстетических категорий. Искусственный интеллект оказывает фундаментальное влияние на развитие цифрового дизайна, трансформируя его из линейного процесса в сложную интерактивную систему. С позиции искусствоведения ИИ следует рассматривать не только как технологический инструмент, но и как фактор формирования новой визуальной культуры. Он расширяет границы художественного мышления, но не заменяет человека как носителя смысла и интерпретации.

Главная роль по-прежнему принадлежит человеку — именно он определяет цели, интерпретирует результаты и придаёт им культурное значение. В этом заключается ключевой принцип современного цифрового искусства: чем сложнее становятся технологии, тем значимее становится человеческое мышление.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Давенпорт Т., Кирби Дж. Человек + машина. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. — 256 с.
2. Арнхейм Р. Визуальное мышление. — СПб.: Питер, 2004. — 392 с.
3. Монтейро М. Разрушенный дизайн: Как дизайнеры уничтожают мир и что мы можем сделать, чтобы его исправить. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019. — 224 с.
4. Рассел С., Норвиг П. Искусственный интеллект: современный подход. — М.: Вильямс, 2020. — 1408 с.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19787861>

ОСОБЕННОСТИ ДИЗАЙНА ИНТЕРЬЕРОВ КУЛЬТУРНО-ЗРЕЛИЩНЫХ СООРУЖЕНИЙ АЛВАРО СИЗА

ТОЛЕГЕН АЛИЯ ТОЛЕГЕНКЫЗЫ, МУХАМБЕТОВА АННА ДМИТРИЕВНА
Преподаватели кафедры «Дизайн», Казахская Национальная академия искусств имени
Темирбека Жургенова, Казахстан, Алматы

«Сиза утверждает, что архитекторы ничего не изобрели, а скорее
что они трансформируются в ответ на проблемы, с которыми они сталкиваются»
(Жюри Притцкеровской премии, 2011)

Аннотация: *Опыт зарубежных архитекторов и дизайнеров всегда был показательным и имел свое влияние в развитии дизайна на территории Республики Казахстана. Анализ работ известных дизайнеров помогает определить актуальные концепции в решениях проектирования дизайна интерьеров. Теоретический анализ позволяет определить методы в процессе создания пространственной среды.*

В рамках научно-исследовательской практики в городе Порту (Португалия) были изучены объекты культурно-зрелищного назначения: Casa de Serralves, Casa da Arquitectura и Museu de Arte Contemporânea de Serralves. Особое внимание уделено творчеству архитектора Алваро Сизы, чья архитектура демонстрирует принципы критического регионализма, пространственной пластики и контекстуальной обусловленности формы.

Методы исследования включают визуальный и сравнительный анализ, а также интерпретацию зарубежных научных источников и интервью с архитектором. Результаты показывают, что архитектура Сизы формируется через взаимодействие света, ландшафта и исторической среды, что определяет её уникальную пространственную структуру.

Ключевые слова: *Алваро Сиза, интерьер, архитектура, критический регионализм, Порту, пространственная композиция, контекст.*

Целью исследования является раскрытие принципов проектирования дизайна интерьеров культурно-зрелищных на примере архитектурных объектов Альваро Сиза.

Задачи в исследовании основаны на акценте дизайна интерьера культурно-зрелищных объектов.

Методы исследования. Исследование основано на комплексном анализе архитектурных объектов в городе Порту, а также на изучении международных научных публикаций.

Использованы следующие методы:

- визуально-пространственный анализ архитектуры;
- сравнительный анализ интерьеров и экстерьеров;
- интерпретация интервью с архитектором;

Материалами исследования стали объекты Casa de Serralves, Casa da Arquitectura и Museu de Arte Contemporânea de Serralves, а также архивные материалы выставок, посвящённых творчеству Сизы.

Результаты исследования включают одну из актуальных проблем в дизайне интерьера, сохранение «подтекста» и его влияние на формирование пространственной среды.

Выводы исследования не ограничиваются только поиском основных концепций в проектировании интерьера культурно-зрелищных сооружений, на примере архитектурных объектов Альваро Сиза.

Проекты, разрабатываемые Альваро Сиза всегда следуют «контексту» окружающей среды, который может иметь потребительскую и урбанистическую ситуацию, историко-культурную ценность.

Выявляется важность творческой деятельности в процессе поиска идей композиционных решений.

Ключевые слова: Порту, авангард, минимализм, дизайн интерьера, философия архитектуры, выставка, «подтекст», методология проектирования, Casa de Serralves, Casa da Arquitectura.

Введение

Преемственность зарубежной практики в проектировании дизайна интерьеров социального типа стала сама по себе традицией в архитектуре Республики Казахстан. Важность изучения творческой деятельности архитекторов различных культурных стран, является важной частью в теоретической и практической деятельности дизайнеров по интерьеру.

Архитектура Португалии отличается гармонией и балансом между пропорциями архитектурных сооружений и ландшафтными возможностями. Анализируя архитектурные памятники, можно сделать вывод о том, что архитекторы и проектировщики на первое место ставят эстетику не только самого здания, но и окружающей его среды. Для них важно гармонично соединить сооружения и ландшафт, при этом подчеркнуть структуру окружающей среды и сохранить современные эстетические концепции в проектировании. Связана эта особенность с изначальным историческим строительством города, в котором важно было осваиваться вдоль реки Дору. Первые строения были на берегах реки независимы от функциональных назначений. Учитывая то, что берега были холмистыми, архитекторы адаптировали свои здания под ландшафтные условия. Центр города по-прежнему остается на своем месте, только уже называется «старый город».

Определением понятия «современная архитектура» для португальских зодчих является взаимосвязь простоты архитектурных решений и гармонии с природой и историческим окружением. Такая мысль имеет прямое отношение к будущим концепциям в решении архитектурных задач.

Что касается интерьера, то здесь можно увидеть разные стилевые решения, которые не связаны со стилем экстерьерной части зданий. В тектонике экстерьерной части архитектурного объекта наблюдается основная идея при изначальном проектировании, а внутреннее содержание – интерьер – может иметь любую современную концепцию.

Во второй половине XX века на фоне исторической застройки активно формируются модернистские архитектурные объекты, интегрирующиеся в существующий городской ландшафт и отражающие новые принципы пространственной организации. Их появление свидетельствует о трансформации архитектурного языка и эволюции профессиональных подходов к проектированию городской среды. В результате обеспечивается относительный баланс между различными стилистическими направлениями и сохраняется целостность визуально-пространственной структуры города.

Архитектурные объекты данного периода выступают не только как функциональные сооружения, но и как результат длительного процесса поиска формообразующих решений, отражающих развитие проектного мышления. Современное состояние архитектуры и дизайна является итогом накопленного теоретического и практического опыта, связанного с формированием новых концептуальных моделей.

В этом контексте особое значение приобретает творчество Алваро Сизы, одного из представителей современной архитектуры Португалии, который рассматривает архитектурный объект как пластическую систему, близкую к скульптурному произведению и основанную на взаимодействии формы, пространства и контекста.

Знакомство с творчеством известного португальского архитектора – Альваро Сиза, произошло в результате научно-исследовательская практика в Португалии по программе докторантуры PhD Казахской национальной академии искусств им. Т. Жургенова. В городе Порту, в рамках международной выставки, посвященной дизайну и архитектуре в странах

Европы с июня по ноябрь 2019 года, были представлены макеты, рисунки, книги и видео-рецензии современных дизайнеров и архитекторов по творчеству архитектора Альваро Сиза.

Выставка дала возможность увидеть масштаб деятельности Альваро Сиза не только в сфере архитектуры, но и в разработке дизайна интерьера и мебели. Он широко известен как скульптор, художник в стиле скетчинг (быстрый рисунок) и выдающийся мыслитель. «Это личные рабочие наброски, которые позволяют нам немного понять методологию и то, как он подходит к проекту», – говорит куратор выставки Антониу Чупина.

Альваро Сиза отрицает «гиперспециализацию» архитектуры на примере португальского образования. Он считает, что архитекторы не должны ограничиваться только проектированием зданий, но и иметь возможность создавать ландшафтную архитектуру, интерьер и экстерьер.

Рис. 1 Alvaro Siza

Являясь зодчим своего времени, он с успехом соединяет наследие авангарда и законы классической архитектуры. С вниманием и ответственностью относится к разработке проектов и учитывает традиции, исторические и экологические условия, продиктованные временем. «Традиция – это вызов инновациям» – высказывание Сиза, которое дает совершенное новое восприятие к традициям. Традиции рассматриваются как шаг вперед, для того чтобы увидеть их с другой стороны.

Его работы имеют многообразные функциональные направления – выставочные комплексы, театры, библиотеки, церкви, жилые комплексы, винные дегустационные погреба и многие другие. Проекты реализованы не только в европейских городах, но в США и Китае.

Изучение интерьерных пространств сооружений Альваро Сиза представляется своеобразным исследовательским процессом, обладающим чертами пространственного «приключения», поскольку траектория движения и последовательность восприятия не поддаются однозначному прогнозированию. Непредсказуемость поворотов и смены пространственных сцен формирует динамичную среду, требующую активного включения пользователя.

Для полноценного понимания композиционно-планировочной структуры подобных объектов недостаточно однократного посещения: пространственная логика раскрывается постепенно, в процессе многократного опыта взаимодействия с интерьером.

Альваро Сиза уделяет внимание к феномену лабиринта, интерпретируя его не буквально, а как метод организации пространственной среды. Применение данного принципа в проектной практике проявляется в формировании многослойных маршрутов, вариативности направлений движения и создании эффекта постепенного раскрытия архитектурного замысла. Игра света и тени в интерьерных и экстерьерных решениях усиливает пластическую выразительность архитектурных форм. Свет в данном случае выступает не только как функциональный, но и как композиционный инструмент, выявляющий тектонику объёмов.

В интерьере сооружений архитектора наблюдается стремление к экспериментальному переосмыслению плоскостей и пропорциональных соотношений посредством объёмно-пространственных трансформаций. Помещения могут располагаться на различных уровнях и

отличаться по своим геометрическим параметрам, что способствует созданию динамичной и иерархически организованной среды. Лестничные элементы, выходя за рамки своей утилитарной функции, нередко приобретают статус самостоятельных архитектурно-художественных объектов, выполняя скульптурную и композиционную роль в интерьере.

Особое значение в архитектурной концепции Альваро Сиза придаётся оконным проёмам, которые интерпретируются как своеобразные «картины», организующие визуальную связь между интерьером и окружающим ландшафтом. Размещение окон не является случайным, а подчинено задаче формирования гармоничного диалога между внутренним и внешним пространством. Значимость данного элемента подчёркивается в высказывании архитектора: «Окно является ключевым элементом в архитектуре. Когда вы выбираете его положение, вы одновременно развиваете и углубляете взаимодействие интерьера и экстерьера. Таким образом, многие архитектурные задачи концентрируются в точке окна» [1].

Потолочные окна часто применяются при проектировании сооружений разного назначения, выполняют роль натурального природного освещения. Находясь в интерьере зданий Сиза, мы не теряем связь с природой, несмотря на белый фон стен. Уважение к растительной среде проявляется в виде островка из берёзового леса посреди главного фойе в выставочном центре Casa de Serralves (Рис.2).

Первоначально задуманная как частная резиденция и окружающий парк возникли в результате проекта, заказанного вторым графом Визела, Карлосом Альберто Кабралом (1895–1968), на основании того, что раньше было летней фермой семьи недалеко от Порту. Дом, спроектированный и построенный в период с 1925 по 1944 год, считается наиболее ярким образцом здания в стиле ар-деко Португалии, который в 1996 году был классифицирован как объект общественного интереса. В 2012 году комплекс застроенного и природного наследия Фонда Серральвес получил статус Национального памятника [2].

В 2004 году Сиза курировал реставрацию интерьерной и экстерьерной части. Помимо этого, был разработан новый комплекс, от которого начинался путь в великолепный сад с озером и основное здание-усадьбу, выполненного в стиле ар-нуво. Несмотря на разницу во времени исполнения этих объектов, Алваро Сиза постарался создать общую концепцию в интерьере. Стоит отметить, что комнаты, которые по форме ничем не отличаются друг от друга, на самом деле имеют разные геометрические рельефные решения в исполнении потолков. Встроенные в стены зеркала, на самом деле являются дверьми. В настоящее время он функционирует как музей современного искусства.

В реконструкции Casa da Arquitectura Сиза применяет принцип сохранения исторической структуры здания. Новые элементы интегрируются таким образом, чтобы не разрушать первоначальную композицию.

Рис.2 Casa de Serralves

Рис. 3 Casa da Arquitectura

Или дерево, которое никак не входило в проект по реконструкции здания, сохраняется и становится частью экстерьера. Важность сохранения дерева проявляется тропинкой, которая аккуратно обходит его по периметру, чтобы попасть к главному входу выставочного центра Casa da Arquitectura (Рис. 3,4). Комплекс имеет историческое начало с 1897 года, в городе Матозиньюш здесь была фабрика и завод. В дальнейшем, чтобы стать фондом и центром архитектуры и дизайна, происходит реставрация здания под руководством Сиза. Оказавшись в комплексе из нескольких сооружений с трудом осознаешь, что когда-то на данном месте были конюшня и ферма. Перерождение в новое назначение культурного характер дало возможность взглянуть на важность сохранения первоначальных форм. Архитектор ставил задачу сохранения основной идеи здания, но в тоже время и современный подход в проектировании экстерьера и интерьерного пространства.

Рис. 4 Casa da Arquitectura

Интересным фрагментом, ставшим предметом для размышления, стали перила на лестничном марше (Рис. 5). На перилах отсутствовала одна из перегородок, и автор решил воспользоваться соседней перегородкой и соединить их таким образом, что появилось диагональное движение в композиции. Нарушилась стандартная композиция, но она не потеряла своей привлекательности. Мы видим здесь не реставрацию и даже не реконструкцию, а философское восприятие естественных перемен. Если он, оставил бы это место пустым, то мы бы думали о безразличии и недосказанности. Если бы там была предложена новая перегородка, то мы бы и не заметили, и не придали бы перилам никакого значения. Но благодаря такому решению, мы видим изменчивость вещей и креативный подход в решении сохранности «временных изменений».

Рис.5

Парадное сооружение музея Museu de Arte Contemporânea de Serralves (Рис. 6), которое встречает своих посетителей, имеет форму буквы U и включает библиотеку, читательский зал, книжный магазин, ресторан, образовательные аудитории, офисы, подсобки и множество других помещений.

В архитектуре создается иллюзия динамичности форм при использовании композиций из вогнутых и выпуклых элементов, явную скульптурность или метафору, несмотря на их монолитные железобетонные конструкции

Рис.6 Museu de Arte Contemporânea de Serralves

Выводы. Для творчества Сиза характерны влияния разных направлений в архитектуре, но особенно функционального модернизма с его прямолинейными формами, создающими объём; «горизонтальная» архитектура с рационально и функционально организованным пространством и применением самых традиционных строительных материалов эпохи конструктивизма – бетона, стекла, кирпича.

Исследование показало, что архитектура Альваро Сизы основана на следующих принципах:

- контекстуальность проектирования;
- пространственная пластика;
- интеграция природы и архитектуры;
- свет как композиционный инструмент;
- минимализм выразительных средств.

Таким образом, творчество Сизы представляет собой синтез философии, инженерии и художественного мышления, что делает его актуальным для современного архитектурного дискурса.

Творчество Альваро Сиза является воплощением синтеза, где есть место социальной значимости, поставленным задачам перед заказчиком, личному восприятию, стилистическому почерку, природным возможностям, технологиям и времени, в котором реализуется творческий процесс. В его интерьерах нет лишних элементов, такие интерьеры не имеют времени и всегда будут актуальны.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ:

1. Видео-интервью Alvaro Siza: Hidden in Architecture // <https://www.youtube.com/watch?v=axL1jBXih1s1>
2. Альваро Сиза архитектор // Фонд Русский авангард – МУАР – Москва – 2017
3. Фремpton К. Современная архитектура: Критический взгляд на историю развития/ Пер. с англ. Е. А. Дубченко; Под ред. В. Л. Хайта.— М.: Стройиздат, 1990.— 535 с.:ил.— Перевод изд.: Modern architecture: a critical history//К. Frampton.—ISBN 5-274-00223-4.
4. Язык архитектуры постмодернизма / Дженкс Ч.; Перевод с англ. А. В. Рябушина, М. В. Уваровой; под редакцией А. В. Рябушина, В. Л. Хайта. – М.: Стройиздат, 1985. – 136 с.
5. Pedro Vieira de Almeida. Álvaro SIZA VIEIRA // – 1995 – July <http://www.cidadevirtual.pt/blau/almeida.html>
6. Sampaio C. G. Alvar Aalto and Álvaro Siza: The Link between Architecture and Nature // Athens Journal of Architecture. – 2015. – Vol. 1(3). – P. 207–220.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19787926>

УДК 76.021

МРНТИ 18.31.41

АНАЛИЗ РЕБРЕНДИНГА И ГРАФИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ КАК СИСТЕМЫ КОРПОРАТИВНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ

БАЗАРБАЕВА САУЛЕ МАРАТОВНА

Доктор технических наук, профессор кафедры «Дизайн и инженерная графика»
НАО «Евразийский Национальный Университет имени Л. Н. Гумилёва»
Астана, Казахстан

ШИРОБОКОВА ПОЛИНА СЕРГЕЕВНА

Магистрант 2 курса, Архитектурно-строительный факультет, специальность «Дизайн»
НАО «Евразийский Национальный Университет имени Л. Н. Гумилёва»
Астана, Казахстан

Аннотация: *Статья посвящена анализу ребрендинга, культурных символов и маскотов как взаимосвязанных элементов корпоративной идентификации. Цель исследования - определить особенности их восприятия потребителями в рамках единой системы визуальной коммуникации бренда. Теоретическую основу составили 14 научных публикаций по проблемам корпоративной идентификации, визуальной идентичности, ребрендинга, культурных символов и маскотов. Эмпирическая база включает результаты опроса 90 респондентов. Установлено, что отношение к современным изменениям корпоративной идентификации и к ребрендингу носит преимущественно условный характер и во многом зависит от качества дизайна. Наиболее высокий уровень поддержки зафиксирован в отношении использования национальных мотивов. Маскоты в восприятии респондентов рассматриваются не как универсальный, а как контекстно обусловленный элемент. Сделан вывод о том, что эффективность корпоративной идентификации определяется уместностью визуального решения, его культурной релевантностью и соответствием типу организации.*

Ключевые слова: *корпоративная идентификация, ребрендинг, культурные символы, национальные мотивы, маскоты, визуальная коммуникация, графические элементы.*

Корпоративная идентификация в современной научной литературе рассматривается не как совокупность отдельных графических атрибутов, а как многосоставная система бренда, объединяющая визуальные, коммуникативные и стратегические компоненты. В библиометрическом обзоре M. Fetscherin и J.-C. Usunier корпус исследований corporate branding охватывает 264 публикации 1969–2008 гг. в 150 журналах и описывается как междисциплинарное поле, в котором выделяются три подхода к корпоративному брендингу и семь базовых исследовательских направлений, включая corporate and visual identity. В систематическом обзоре M. Yu и соавт., выполненном по процедуре PRISMA, из 559 публикаций были отобраны 34 исследования, посвящённые влиянию логотипа, цвета, названия, типографики и шрифта на установки и поведенческие реакции потребителей. В статье I. Polishchuk, O. Yakushevskaya, Y. Dovhan, V. Petrova корпоративная идентификация определяется как комплекс визуальных, аудиальных и концептуальных элементов, обеспечивающих идентификацию компании, формирование доверия и согласованность рыночной коммуникации [1-3].

В пределах этой исследовательской рамки ребрендинг рассматривается как один из наиболее чувствительных механизмов трансформации корпоративной идентификации. В статье A. S. Williams, S. Son, P. Walsh, J. Park на материале экспериментального исследования показано, что отношение аудитории к ребрендингу играет значимую роль в реакции на изменение логотипа, а оценка нового логотипа частично опосредует связь между его

обновлением и лояльностью к бренду. Систематический обзор Т. Хие фиксирует, что дизайн логотипа влияет на consumer response через его элементы и что актуальные исследования всё чаще выходят за пределы исключительно визуального понимания логотипа, включая мультисенсорные системы и культурную адаптацию. В статье Y. Zhang по данным двух экспериментальных исследований установлено, что более сложные логотипы положительно связаны с намерением покупки, а воспринимаемая роскошь частично опосредует этот эффект; при этом поколенческие различия значимо проявляются не во всех связях. В исследовании А. Р. Utami и соавт. ребрендинг трактуется как стратегическая трансформация, выходящая за пределы смены логотипа или названия и охватывающая видение компании, миссию, ценности и бренд-коммуникацию; по данным опросного исследования такие стратегии положительно и значимо связаны с результативностью компании, а согласованная и прозрачная коммуникация рассматривается как фактор успешного посткризисного восстановления репутации [4-7].

Отдельный блок исследований связан с культурными символами и локально считываемыми визуальными кодами. В статье J. Zhao, L. Xie, Z. Huang, основанной на опросе 274 потребителей и модели PLS-SEM, показано, что культурные визуальные символы влияют на предпочтение бренда через культурное познание и культурную идентичность; при этом цвет и упаковка демонстрируют более сильное влияние на cultural cognition, тогда как типографика играет более заметную роль в формировании cultural identity. В статье M. P. Toldos, C. Agredano, M. A. López-Lomelí, J. Rialp-Criado по данным опроса 932 потребителей из трёх стран установлено, что воспринимаемая локальность бренда сильнее связана с brand coolness, чем воспринимаемая глобальность, а локально значимые сигналы усиливают культурную релевантность бренда. Эти данные важны для анализа национальных мотивов в корпоративной идентификации, поскольку позволяют рассматривать их не как декоративное дополнение, а как часть системы визуальной коммуникации бренда [8-9].

Ещё одно направление связано с маскотами и антропоморфными персонажами в брендинге. В статье S. Brown подчёркивается повсеместное присутствие животных, маскотов и брендовых икон в маркетинге; на материале контент-анализа автор выделяет жизненный цикл рекламной иконы и четыре стратегии beastly branding. Название и библиографическое описание статьи В. Khalid прямо указывают на анализ влияния бренд-персонажа на намерения покупки на продовольственном рынке Таиланда, что делает этот источник релевантным для потребительского измерения темы маскотов. В экспериментальном исследовании J. Oh, D. Kim с участием 203 респондентов показано, что наличие маскота само по себе не дало значимого прямого эффекта по ряду зависимых переменных, однако через последовательную медиацию social presence и engagement было связано с более высокой удовлетворённостью сайтом, намерением повторного посещения и намерением покупки. В эксперименте E. Geçit, S. Ulaş, M. Yalçın с использованием eye tracking и участием 30 человек установлено, что маскоты в Instagram-рекламе в целом уступали по визуальной привлекательности изображению продукта и информационным блокам, но объектные и анималистические маскоты привлекали больше внимания, чем роботизированные и фантазийные [10-13].

Для постановки проблемы значима и линия исследований, связывающая корпоративную коммуникацию с легитимностью организации. В экспериментальной статье I. Lock, C. Schulz-Knappe на основе онлайн-дизайна 2×2 с участием 321 респондента показано, что воспринимаемая достоверность CSR-коммуникации предсказывает output legitimacy, тогда как участие в процессе принятия решений не продемонстрировало сопоставимого эффекта. Для темы настоящей статьи это важно потому, что ребрендинг, культурные символы и маскоты функционируют не изолированно, а внутри более широкой системы корпоративной коммуникации, где значение имеет не только сам визуальный элемент, но и его воспринимаемая уместность, достоверность и соответствие ожиданиям аудитории [14].

Рабочая интерпретация массива публикаций позволяет выделить исследовательский дефицит. В доступной литературе визуальная идентификация бренда, ребрендинг, культурные символы и маскоты чаще изучаются по отдельности: либо через анализ логотипа и визуальных

элементов, либо через эффекты локальности и культурной идентичности, либо через рекламную и цифровую функцию маскотов [1-14]. Интегрированное рассмотрение этих трёх компонентов как взаимосвязанных элементов одной системы корпоративной идентификации представлено существенно слабее. В особенности это относится к исследованиям, ориентированным на восприятие потребителей в казахстанском контексте. Именно этим определяется актуальность статьи «Ребрендинг, культурные символы и маскоты в системе корпоративной идентификации».

Цель статьи - рассмотреть ребрендинг, культурные символы и маскоты как взаимосвязанные элементы корпоративной идентификации и оценить их восприятие потребителями. Для достижения цели ставятся следующие задачи: определить место указанных элементов в структуре корпоративной идентификации; сопоставить подходы, представленные в научной литературе; проанализировать отношение респондентов к современным изменениям корпоративной идентификации, к влиянию ребрендинга на узнаваемость бренда, к использованию национальных мотивов и к уместности маскотов. Эмпирическую основу исследования составляет опрос 90 респондентов.

Эмпирическую основу исследования составили ответы 90 респондентов. Процентные значения, представленные на диаграммах, были пересчитаны в абсолютные значения. Это позволило сопоставить не только доли ответов, но и фактическое распределение позиций внутри выборки.

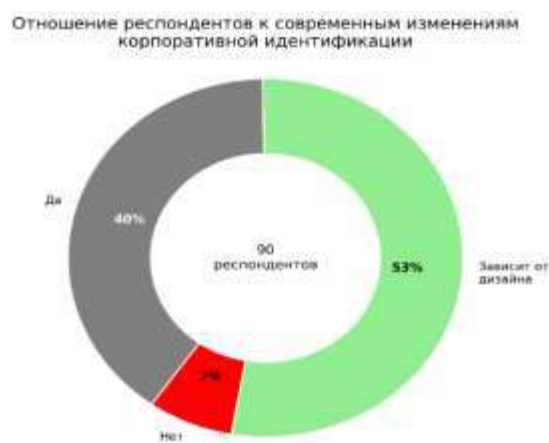

Рис. 1 - Отношение респондентов к современным изменениям корпоративной идентификации.

По вопросу об отношении к современным изменениям корпоративной идентификации положительный ответ дали 36 респондентов, что составляет 40,0 % выборки. Вариант «зависит от дизайна» выбрали 48 человек, или 53,3 %. Отрицательный ответ зафиксирован у 6 респондентов, или 6,7 %. Следовательно, преобладающей оказалась безусловная поддержка изменений, а условная позиция, при которой их принятие напрямую связывается с качеством дизайнерского решения и его уместностью в конкретной визуальной системе бренда.

Рис. 2 - Влияние ребрендинга на узнаваемость бренда в восприятии респондентов.

Ответы на вопрос о влиянии ребрендинга на узнаваемость бренда распределились менее однозначно. Положительное влияние признали 27 респондентов, или 30,0 %. Отрицательно ответили 36 человек, или 40,0 %. Ещё 27 респондентов, или 30,0 %, указали, что эффект зависит от дизайна. Таким образом, в пределах данной выборки ребрендинг не воспринимается как универсальный инструмент автоматического повышения узнаваемости. Вместе с тем 54 респондента из 90, то есть 60,0 % выборки, либо допускают положительный эффект ребрендинга, либо связывают его с качеством визуального решения, а не отвергают полностью.

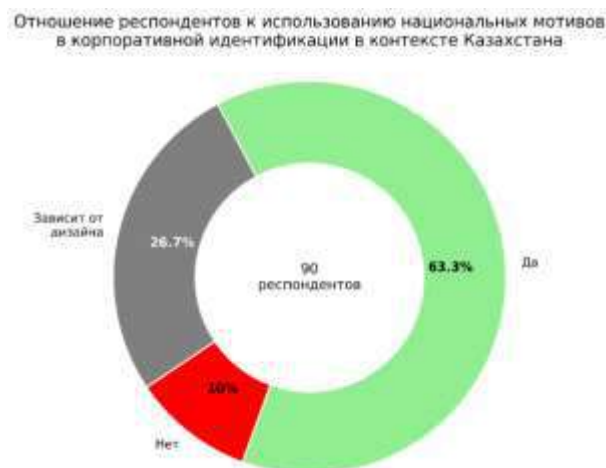

Рис. 3 - Отношение респондентов к использованию национальных мотивов в корпоративной идентификации в контексте Казахстана.

Наиболее выраженная поддержка зафиксирована в вопросе об использовании национальных мотивов. Положительно к ним относятся 57 респондентов, что составляет 63,3 % выборки. Вариант «зависит от дизайна» выбрали 24 человека, или 26,7 %. Отрицательный ответ дали 9 респондентов, или 10,0 %. Это самый высокий показатель однозначно положительной оценки среди всех четырёх блоков опроса. Полученные данные показывают, что включение национальных мотивов в систему корпоративной идентификации в казахстанском контексте воспринимается заметно более благоприятнее, чем ребрендинг как таковой или универсальное использование маскотов.

Рис. 4 - Отношение респондентов к необходимости маскотов.

По вопросу о необходимости маскотов 60 респондентов, или 66,7 %, указали, что их уместность зависит от специфики организации. Позицию «должны быть у всех и каждого» выбрали 18 человек, или 20,0 %. Ещё 12 респондентов, или 13,3 %, считают, что маскоты не нужны. Следовательно, в восприятии большинства опрошенных маскот не является обязательным элементом корпоративной идентификации. Его допустимость связывается

прежде всего с профилем организации, характером её коммуникации и типом визуальной среды, в которой он используется.

Сопоставление четырёх распределений позволяет выделить несколько эмпирически устойчивых закономерностей. Во-первых, респонденты чаще оценивают элементы корпоративной идентификации не по бинарной модели «нужно - не нужно», а по контекстной модели «уместно - неуместно в зависимости от дизайна». Во-вторых, наиболее высокий уровень прямой поддержки получили национальные мотивы. В-третьих, наибольшая осторожность зафиксирована в отношении ребрендинга и маскотов, то есть тех элементов, которые особенно сильно зависят от конкретной формы визуального воплощения. Смоделированный вывод: для данной выборки решающим фактором выступает не сам факт обновления или символического насыщения идентификации, а качество и контекст её проектного решения.

Полученные данные в части ребрендинга соотносятся с теми исследованиями, в которых реакция аудитории на обновление бренда рассматривается как зависимая не только от самого факта изменения, но и от отношения к нему, оценки нового визуального решения и характеристик логотипа. В экспериментальном исследовании [4] показано, что отношение к ребрендингу влияет на реакцию аудитории, а оценка нового логотипа частично опосредует связь между его изменением и лояльностью. В систематическом обзоре [5] зафиксировано, что элементы дизайна логотипа воздействуют на consumer response дифференцированно. В исследовании [6] установлена связь сложности логотипа с воспринимаемой роскошью и намерением покупки, а в работе [7] ребрендинг рассматривается как более широкая стратегическая трансформация, выходящая за пределы простой замены знака или названия. На этом фоне преобладание ответов «зависит от дизайна» в вопросах о современных изменениях корпоративной идентификации и о влиянии ребрендинга на узнаваемость выглядит методологически закономерным.

Результаты по национальным мотивам также согласуются с уже опубликованными данными. В исследовании [8] показано, что культурные визуальные символы влияют на предпочтение бренда через культурное познание и культурную идентичность, причём разные элементы визуальной системы действуют неравномерно. В работе [9] установлено, что воспринимаемая локальность бренда сильнее связана с brand coolness, чем воспринимаемая глобальность. В контексте рассматриваемого опроса это позволяет интерпретировать высокую поддержку национальных мотивов как указание на значимость локально распознаваемых культурных кодов в системе корпоративной идентификации.

Данные по маскотам показывают наиболее выраженную зависимость оценки от организационного контекста. Это соотносится с существующим массивом исследований, где маскоты рассматриваются как инструменты брендинга и маркетинговой коммуникации, но их эффект описывается как неоднородный. В работе [10] антропоморфные брендовые персонажи рассматриваются как устойчивая часть маркетинговой культуры. Уже сам предмет исследования [11] показывает связь маскота с намерением покупки. В эксперименте [12] установлено, что включение маскота в цифровую среду может быть связано с более высокой удовлетворённостью сайтом, намерением повторного посещения и намерением покупки через последовательную медиацию social presence и engagement. Одновременно исследование [13] показывает, что визуальная заметность маскота зависит от его типа и от композиции рекламного сообщения. Поэтому доминирование ответа «зависит от специфики организации» следует считать не случайным, а содержательно обоснованным результатом.

Дополнительное значение имеет и то, что респонденты в трёх из четырёх блоков выбирали не крайние позиции, а условные ответы, связывающие принятие визуального решения с его убедительностью и уместностью. Такая структура ответов согласуется с исследованием, где показано, что для легитимности организации значима воспринимаемая достоверность корпоративной коммуникации. В прикладном смысле это означает, что ребрендинг, культурные символы и маскоты оцениваются не изолированно, а как части более

широкой системы институциональной коммуникации бренда, в которой значение имеет соответствие визуального решения ожиданиям аудитории [14].

По результатам опроса 90 респондентов корпоративная идентификация воспринимается прежде всего как контекстно зависимая система визуальной коммуникации, а не как набор универсально эффективных решений. На это указывает доминирование условных ответов в трёх из четырёх смысловых блоков исследования. В вопросе о современных изменениях корпоративной идентификации 53,3 % респондентов связали их оценку с качеством дизайна. В вопросе о необходимости маскотов 66,7 % указали на зависимость от специфики организации. Это означает, что для значительной части аудитории решающим критерием является не сам факт обновления или использования визуального инструмента, а его уместность в конкретной институциональной и коммуникативной ситуации.

Ребрендинг в пределах исследованной выборки не воспринимается как безусловный механизм повышения узнаваемости бренда. Положительно его влияние оценили 30,0 % респондентов, отрицательно - 40,0 %, ещё 30,0 % связали эффект с качеством дизайнерского решения. Следовательно, ребрендинг не обладает в восприятии потребителей автоматической ценностью и требует проектной обоснованности. Практическое значение этого вывода состоит в том, что обновление корпоративной идентификации должно строиться не вокруг самого факта изменения, а вокруг визуальной целостности, понятности и соответствия ожиданиям целевой аудитории.

Наиболее высокий уровень поддержки получил вопрос об использовании национальных мотивов в корпоративной идентификации в контексте Казахстана. Положительно этот подход оценили 63,3 % респондентов, ещё 26,7 % допустили его при условии качественного дизайна. Это позволяет заключить, что культурно маркированные визуальные элементы обладают более высокой степенью потребительской приемлемости, чем абстрактный ребрендинг или универсализация маскотов. Смоделированный вывод: в казахстанском контексте обращение к национальным мотивам может рассматриваться как перспективное направление проектирования корпоративной идентификации при условии аккуратной визуальной интеграции и отказа от декоративной стилизации без содержательного основания.

Маскоты оцениваются респондентами как инструмент с ограниченной и ситуационной применимостью. Только 20,0 % считают, что они должны присутствовать у всех организаций, тогда как 66,7 % связывают их уместность со сферой деятельности и спецификой организации. Это позволяет сделать вывод о том, что маскот не воспринимается как обязательный элемент корпоративной идентификации. Его использование оправдано прежде всего там, где оно усиливает характер бренда, упрощает коммуникацию с аудиторией или поддерживает эмоциональную узнаваемость, но не вступает в противоречие с институциональным образом организации.

В совокупности результаты исследования показывают, что потребительское восприятие корпоративной идентификации определяется не наличием отдельных визуальных компонентов само по себе, а согласованностью трёх параметров: качества дизайна, культурной уместности и соответствия типу организации. Прикладное значение этого вывода состоит в том, что при разработке корпоративной идентификации целесообразно избегать универсальных решений. Для практики брендинга более обоснованным является дифференцированный подход, при котором ребрендинг проходит через проверку на визуальную убедительность, национальные мотивы используются как инструмент культурной релевантности, а маскоты вводятся только там, где они действительно поддерживают коммуникационную стратегию бренда.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Fetscherin M., Usunier J.-C. Corporate branding: an interdisciplinary literature review // *European Journal of Marketing*. 2012. Vol. 46. P. 733-753. DOI: 10.1108/03090561211212494.
2. Yu M., Abidin S., Shaari N., He C., Shi L., Liu Q. Effects of brand visual identity on consumer attitude: a systematic literature review // *Environment and Social Psychology*. 2024. Vol. 9. DOI: 10.59429/esp.v9i9.3041.
3. Polishchuk I., Yakushevskaya O., Dovhan Y., Petrova V. Corporate identity as a strategic tool for brand management // *European Science*. 2025. No. 5, Special issue sge42-05. P. 262-276. DOI: 10.30890/2709-2313.2025-42-05-043.
4. Son S. W., Walsh P., Park J. The influence of logo change on brand loyalty and the role of attitude toward rebranding and logo evaluation // *Sport Marketing Quarterly*. 2021. Vol. 30. P. 69-81. DOI: 10.32731/SMQ.291.032021.06.
5. Xie T. The influence of brand logo design elements on consumer response: a systematic review // *Highlights in Business, Economics and Management*. 2025. Vol. 62. P. 59-67. DOI: 10.54097/8wjva227.
6. Zhang Y. Generational perspectives on logo complexity: influencing luxury perception and purchase intention // *Frontiers in Communication*. 2025. Vol. 10. DOI: 10.3389/fcomm.2025.1475326.
7. Utami A., Fachria E., Arifah R., FK P., Kusumaningrum Y., Fawwaz R. Analysis of rebranding strategies in companies experiencing crisis // *Priviet Social Sciences Journal*. 2026. Vol. 6. P. 76-86. DOI: 10.55942/pssj.v6i2.1328.
8. Zhao J., Xie L., Huang Z. Cultural visual symbols in intangible cultural heritage branding and their effects on cultural identity and brand preference: implications for cultural sustainability // *Sustainability*. 2026. Vol. 18. Art. 3200. DOI: 10.3390/su18073200.
9. Toldos M. P., Agredano C., López Lomelí M. A., Rialp J. Perceived brand localness and globalness as drivers of brand coolness across consumer culture // *Discover Sustainability*. 2026. DOI: 10.1007/s43621-026-02987-3.
10. Brown S. Where the wild brands are: some thoughts on anthropomorphic marketing // *The Marketing Review*. 2010. Vol. 10. P. 209-224. DOI: 10.1362/146934710X523078.
11. Khalid B. Mascot effect: analysing brand character influence on purchase intentions in Thailand's food market // *Ukrainian Food Journal*. 2025. Vol. 14. P. 775-791. DOI: 10.24263/2304-974X-2025-14-4-13.
12. Oh J., Kim D. The impact of animated mascot displays on consumer evaluations in e-commerce // *Administrative Sciences*. 2025. Vol. 15. Art. 203. DOI: 10.3390/admsci15060203.
13. Geçit E., Ulaş S., Yalçın M. The effects of different kinds of brand mascots used in advertisements on visual attention: an experimental study // *International Journal of Marketing, Communication and New Media*. 2025. Vol. 13. DOI: 10.54663/2182-9306.2025.v.13.n.25.41-62.
14. Lock I., Schulz-Knappe C. Credible corporate social responsibility (CSR) communication predicts legitimacy: evidence from an experimental study // *Corporate Communications: An International Journal*. 2019. Vol. 24, No. 1. P. 2-20. DOI: 10.1108/CCIJ-07-2018-0071.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20000882>

УДК 741:004.8

**АЛГОРИТМИЧЕСКАЯ КОМПОЗИЦИЯ В АКАДЕМИЧЕСКОМ РИСУНКЕ:
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЛЯ ПОИСКА
НЕСТАНДАРТНЫХ РАКУРСОВ**

НУРБЕКОВА АЯУЛЫМ МУСАБЕКОВНА

Преподаватель,

Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова
Алматы, Казахстан

БЕРДИКОЖА ШАЛКАР МУРАТҚЫЗЫ

Преподаватель,

Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова
Алматы, Казахстан

АГАТАЕВ СЕРИК ЗИНУЛЛОВИЧ

Преподаватель,

Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова
Алматы, Казахстан

ТҰРҒЫН АБДУРАХМАН МҰХТАРҰЛЫ

Преподаватель,

Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова
Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается педагогический потенциал искусственного интеллекта в академическом рисунке, прежде всего в той зоне художественной подготовки, где студенту необходимо найти не привычный фронтальный ракурс, а выразительное композиционное решение, сохраняющее конструктивную убедительность формы. Актуальность темы связана с быстрым распространением генеративных моделей в образовании, дизайне и визуальной культуре: по данным *Stanford AI Index 2025*, генеративный ИИ в 2024 году привлёк 33,9 млрд долларов частных инвестиций, а доля организаций, сообщивших об использовании ИИ, выросла с 55 % в 2023 году до 78 % в 2024 году. Методологическая рамка статьи строится на сопоставлении теории визуального восприятия, исследований вычислительной креативности, работ по генеративным моделям и педагогической логики академического рисунка. Предлагается модель «трехконтурной алгоритмической композиции», в которой ИИ не заменяет наблюдение с натуры, а используется как инструмент предварительного поиска: генерация ракурсных гипотез, критический отбор композиционных вариантов, перевод цифрового образа в академический рисунок через конструктивный анализ. Результатом является методическая схема включения ИИ в учебный процесс творческого вуза с учетом авторства, академической честности, визуальной грамотности и сохранения ручной графической культуры.

Ключевые слова: академический рисунок, алгоритмическая композиция, искусственный интеллект, генеративные модели, ракурс, композиционный поиск, художественное образование, визуальное мышление, промптинг, цифровой эскиз.

Аңдатпа: Мақалада академиялық суреттегі жасанды интеллекттің педагогикалық әлеуеті қарастырылады. Негізгі назар студентке үйреншікті фронтальды ракурстан шығып, форманың конструкциялық дәлдігін сақтайтын мәнерлі композициялық шешім табу қажет болатын көркемдік дайындық аймағына аударылады. Тақырыптың өзектілігі

генеративті модельдердің білім беру, дизайн және визуалды мәдениет салаларында жылдам таралуымен байланысты: *Stanford AI Index 2025* деректері бойынша, 2024 жылы генеративті жасанды интеллектке тартылған жеке инвестиция көлемі 33,9 млрд АҚШ долларын құрады, ал жасанды интеллектті қолданатынын хабарлаған ұйымдардың үлесі 2023 жылғы 55%-дан 2024 жылы 78%-ға дейін өсті. Мақаланың әдіснамалық негізі визуалды қабылдау теориясын, есептеуіш шығармашылық зерттеулерін, генеративті модельдер жөніндегі еңбектерді және академиялық суреттің педагогикалық логикасын салыстыра талдауға құрылады. «Үшконтурлы алгоритмдік композиция» моделі ұсынылады. Бұл модельде жасанды интеллект натурадан бақылауды алмастырмайды, керісінше алдын ала ізденіс құралы ретінде қолданылады: ракурстық болжамдар генерацияланады, композициялық нұсқалар сын тұрғысынан іріктеледі, цифрлық бейне конструкциялық талдау арқылы академиялық суретке көшіріледі. Нәтижесінде авторлық ұстанымды, академиялық адалдықты, визуалды сауаттылықты және қолмен орындалатын графикалық мәдениетті сақтай отырып, жасанды интеллектті шығармашылық жоғары оқу орнының оқу процесіне енгізудің әдістемелік сызбасы негізделеді.

Түйін сөздер: академиялық сурет, алгоритмдік композиция, жасанды интеллект, генеративті модельдер, ракурс, композициялық ізденіс, көркемдік білім беру, визуалды ойлау, промптинг, цифрлық эскиз.

Abstract: *The article examines the pedagogical potential of artificial intelligence in academic drawing, primarily in the area of artistic training where students need to move beyond the conventional frontal view and find an expressive compositional solution while preserving the constructive credibility of form. The relevance of the topic is associated with the rapid spread of generative models in education, design and visual culture: according to the Stanford AI Index 2025, private investment in generative AI reached USD 33.9 billion in 2024, while the share of organizations reporting the use of AI increased from 55 % in 2023 to 78 % in 2024. The methodological framework of the article is based on a comparative analysis of visual perception theory, studies of computational creativity, research on generative models and the pedagogical logic of academic drawing. The article proposes a model of “three-contour algorithmic composition”, in which AI does not replace observation from life but functions as a tool for preliminary exploration: generating viewpoint hypotheses, critically selecting compositional variants and translating a digital image into academic drawing through constructive analysis. The result is a methodological scheme for integrating AI into the educational process of a creative university, taking into account authorship, academic integrity, visual literacy and the preservation of manual graphic culture.*

Keywords: *academic drawing, algorithmic composition, artificial intelligence, generative models, viewpoint, compositional search, art education, visual thinking, prompting, digital sketch.*

Введение

Академический рисунок всегда держался на дисциплине глаза и руки. В нем нельзя спрятаться за эффектной фактурой, случайной стилизацией или декоративной поверхностью: линия сразу показывает, понимает ли студент конструкцию формы, чувствует ли массу, умеет ли удерживать пропорцию, видит ли пространственное напряжение между объектом и листом. Поэтому появление генеративных моделей в художественном образовании нельзя сводить к вопросу «разрешать или запрещать» [1]. Проблема глубже, ИИ входит не только в область готового изображения, но и в саму зону предварительного замысла, где рождаются ракурс, силуэт, композиционный центр, пластический конфликт и визуальная драматургия будущего рисунка.

В международных документах о генеративном ИИ в образовании подчеркивается необходимость человекоцентричного подхода, при котором технология должна усиливать учителя, обучающегося и исследователя, а не подменять их интеллектуальное действие [2]. Для художественного вуза эта позиция особенно важна: академический рисунок является не

«производством картинки», а формой визуального мышления. Когда студент выбирает ракурс головы, фигуры, постановки или архитектурной формы, он фактически решает пространственную задачу: что будет главным, как распределится масса, где возникнет напряжение, какая линия поведет взгляд, почему один поворот фигуры выразителен, а другой остается учебно-безжизненным.

Европейские этические рекомендации по надежному ИИ формулируют три основания: законность, этичность и устойчивость системы, а среди требований выделяют человеческий контроль, прозрачность, техническую надежность, защиту данных, недискриминацию и подотчетность [3]. В академическом рисунке эти принципы переводятся на язык мастерской вполне конкретно: студент должен понимать, что именно сделал он сам, что предложила модель, какие изображения были использованы как промежуточные варианты, где находится граница между авторским поиском и механическим заимствованием. Данное обстоятельство выступает основанием для методической перестройки работы с цифровыми инструментами: ИИ целесообразно включать не в финальную сдачу рисунка, а в раннюю стадию композиционного поиска, где ценность имеет не эффект результата, а качество отбора, анализа и преобразования.

Цель исследования - обосновать модель применения искусственного интеллекта как инструмента поиска нестандартных ракурсов в академическом рисунке без разрушения базовых принципов традиционной художественной школы.

Литературный обзор

Теоретическое поле темы складывается из нескольких линий. Еще Маргарет А. Боден показала, что компьютерные системы могут участвовать в трех типах творческого действия: комбинировать знакомые идеи, исследовать концептуальные пространства и трансформировать правила, внутри которых возникают новые решения [4]. Для академического рисунка эта мысль принципиальна: нестандартный ракурс появляется не потому, что студент «украшает» постановку, а потому, что он меняет условия видения - точку наблюдения, дистанцию, высоту горизонта, степень сокращения формы, композиционное давление пустого пространства. ИИ в таком случае становится не источником художественной истины, а машиной вариативности, позволяющей быстрее увидеть, какие решения возможны, но еще не доказаны рисунком.

Рудольф Арнхейм связывал зрительное восприятие с организацией визуального материала: глаз не фиксирует мир механически, а структурирует его через равновесие, напряжение, вес, направление и форму [5]. Эта позиция хорошо объясняет, почему генеративное изображение не может автоматически считаться удачной композицией. Модель способна создать внешне эффектный кадр, но академический рисунок требует другого уровня проверки: сохраняется ли конструкция, не разрушена ли пространственная логика, не заменена ли пластическая необходимость случайной эффектностью. Эрнст Гомбрих, анализируя историю изобразительных схем, показывал, что художник работает не только с натурой, но и с унаследованными способами ее изображения [6]. Следовательно, генеративный ИИ можно понимать как новую среду визуальных схем, где студент сталкивается с множеством возможных образцов, но обязан критически отделять продуктивную композиционную подсказку от шаблонной стилистической имитации.

Техническая сторона вопроса связана с развитием генеративных моделей. Работа Иэна Дж. Гудфеллоу, Жана Пуже-Абади, Мехди Мирзы, Бина Сю, Дэвида Уорд-Фарли, Шерджила Озайра, Аарона Курвилля и Йошуа Бенжио по генеративно-сопоставительным сетям описала принцип, при котором одна модель генерирует образцы, а другая оценивает их принадлежность к распределению данных [7]. Позднее Джонатан Хо, Аджай Джейн и Питер Аббил предложили диффузионные вероятностные модели, где изображение формируется через последовательное устранение шума [8]. Визуально это важно потому, что современный ИИ не «рисует» в человеческом смысле: он статистически реконструирует вероятный образ на

основе обучающих данных и условий запроса. Поэтому художественная педагогика не должна мистифицировать генерацию. Она должна учить студента читать машинный результат как вероятностную визуальную гипотезу.

Развитие моделей, связывающих изображение и язык, изменило саму природу эскизного поиска. Алек Рэдфорд, Джон Ук Ким, Крис Халласи, Адитья Рамеш и соавторы в работе о CLIP описали обучение на парах «изображение - текст», где естественный язык используется как способ обращения к визуальным понятиям [9]. Робин Ромбах, Андреас Блаттманн, Доминик Лоренц, Патрик Эссер и Бьорн Оммер в статье о латентных диффузионных моделях показали, что перенос генерации в латентное пространство снижает вычислительную стоимость и позволяет гибко управлять синтезом через текстовые и иные условия [10]. Для студента художественного вуза это означает новое качество подготовительной стадии: ракурс можно искать не только карандашными миниатюрами, но и языковым описанием пространственной ситуации - «низкая точка зрения», «резкое перспективное сокращение», «фигура в повороте три четверти», «контраст крупного переднего плана и уходящей диагонали».

Однако художественная ценность такого инструмента не равна его технологической новизне. Ахмед Эльгаммал, Бинчэн Лю, Мохамед Эльхосейни и Мэриан Маццоне в работе о Creative Adversarial Networks предложили систему, которая учится стилям и отклоняется от стилевых норм, чтобы повышать «возбуждающий потенциал» визуального результата [11]. Для академического рисунка здесь важна не сама претензия машины на «искусство», а методический вывод: творческое отклонение должно быть осмысленным. Нестандартный ракурс ценен только тогда, когда он усиливает конструкцию, драматургию и пластическое содержание, а не просто нарушает привычный фронтальный вид.

Исследования Джеймса Хатсона и Паулы Котронео по генеративным инструментам в художественном образовании показывают, что промптинг и итеративная работа с результатами могут стать частью учебного процесса, если сопровождаются этическим обсуждением и критическим анализом визуального результата [12]. Цзян Цзян в статье о генеративном ИИ и мультимодальной композиции рассматривает Adobe Firefly и DALL-E как инструменты, влияющие на стадии изобретения, проектирования и пересмотра визуального решения [13]. В этих исследованиях сходной является мысль о смене статуса цифрового инструмента: он уже не просто «программа для обработки», а участник раннего композиционного мышления. Различие состоит в акценте. Одни авторы видят в ИИ расширение творческого процесса, другие осторожнее фиксируют риски зависимости, шаблонности, неясного авторства и слабого понимания того, как именно получен результат. На этой основе можно сделать вывод о том, что академический рисунок нуждается не в свободном внедрении ИИ, а в регламентированной методике, где каждый цифровой шаг связан с ручной проверкой формы.

Материалы и методы

Процедура анализа строилась по трем исследовательским линиям. На первом этапе выделялись те свойства генеративных моделей, которые имеют значение для композиционного поиска: вариативность, текстовое управление, итеративность, способность быстро создавать серии визуальных гипотез. На втором этапе эти свойства сопоставлялись с задачами академического рисунка: конструкция формы, перспектива, тональная и композиционная иерархия, анатомическая убедительность, ручная графическая интерпретация. На третьем этапе была разработана методическая модель применения ИИ в мастерской академического рисунка.

Результаты

Алгоритмическая композиция в академическом рисунке не должна пониматься как замена учебного наброска генеративной картинкой. Ее точнее определить как систему

предварительного визуального моделирования, в которой студент получает серию ракурсных гипотез, затем подвергает их художественно-педагогической проверке и только после этого переводит выбранное решение в ручной рисунок. Здесь возникает важное методическое различие: ИИ расширяет поле возможного, но не снимает обязанности видеть, анализировать и строить.

Таблица 1 - Функциональные различия между традиционным эскизом и ИИ-поддержанным ракурсным поиском

Параметр	Традиционный академический эскиз	ИИ-поддержанный поиск	Педагогический риск	Методическое условие применения
Источник вариативности	Наблюдение с природы, память, композиционные миниатюры	Текстовый запрос, серия генераций, изменение параметров описания	Студент может принять эффектный образ за правильную конструкцию	Каждая генерация проверяется через перспективу, пропорцию и конструктивную схему
Скорость поиска	Ограничена временем ручных набросков	Высокая скорость получения вариантов	Быстрая вариативность может заменить размышление	Студент обязан объяснить, почему выбран именно этот ракурс
Работа с ошибкой	Ошибка видна в линии, пропорции, тоне	Ошибка может быть скрыта визуальной эффектностью	Искажения анатомии и перспективы воспринимаются как стиль	Вводится этап «разбор машинного изображения»
Авторство	Прямая связь руки, глаза и решения	Авторство распределяется между запросом, отбором и переработкой	Неясность вклада студента	Фиксируется промпт, серия вариантов и ручная трансформация
Учебная ценность	Формирует наблюдение и графическую дисциплину	Расширяет композиционное воображение	Возникает зависимость от готового изображения	ИИ используется до финального рисунка, а не вместо него

После введения ИИ в подготовительную стадию меняется не только инструмент, но и педагогический вопрос. Преподаватель оценивает уже не один лист, а цепочку решений: как сформулирован запрос, какие варианты отброшены, почему выбран конкретный ракурс, какие ошибки студент увидел в машинном изображении, как он перевел цифровой стимул в академическую конструкцию. Такой подход делает ИИ не «коротким путем», а объектом

критической работы. Студент учится не доверять изображению автоматически. Он видит, что убедительность рисунка рождается не из красивого кадра, а из соотношения массы, оси, перспективы, тонального ритма и выразительного силуэта.

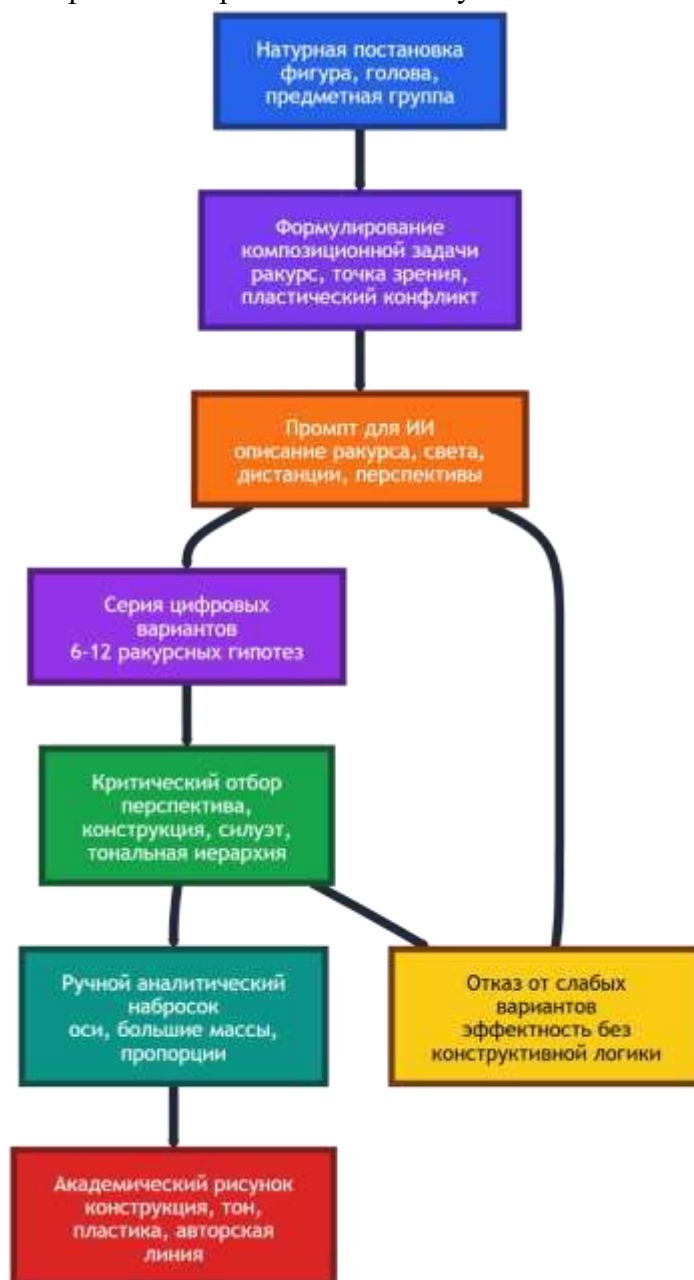

Рисунок 1 - Модель трехконтурной алгоритмической композиции в академическом рисунке

В этой схеме принципиальны три контура. Первый контур - натуральный: студент не теряет связи с реальным объектом. Второй контур - алгоритмический: ИИ расширяет диапазон возможных ракурсов, особенно там, где студент склонен выбирать безопасную фронтальную композицию. Третий контур - академический: цифровая гипотеза не принимается как финал, а проходит через ручное построение. Именно третий контур сохраняет профессиональную природу рисунка. Без него ИИ превращается в генератор эффектных, но педагогически пустых изображений.

Следующий результат связан с классификацией ракурсов, которые чаще всего оказываются продуктивными для академического задания. Нестандартность в рисунке не означает произвольную деформацию. Она возникает тогда, когда изменение точки зрения

усиливает понимание формы. Низкая точка зрения может выявить монументальность фигуры, верхняя - структуру пространства, диагональный поворот - динамику массы, резкое перспективное сокращение - глубину и напряжение.

Таблица 2 - Типы ракурсных задач и роль ИИ в их предварительном поиске

Тип ракурса	Академическая задача	Возможность ИИ	Критерий отбора варианта	Ошибка, которую нужно отсечь
Низкая точка зрения	Передать монументальность, вес, опору формы	Быстро показать варианты с разной высотой горизонта	Сохраняется конструкция таза, грудной клетки, головы или предметной массы	Искусственное «героизирование» без анатомической логики
Верхняя точка зрения	Выявить планировку формы и глубину пространства	Создать серию компоновок с разным масштабом переднего плана	Читается пространственная сетка и отношение предметов	Плоскостность, декоративное распластывание формы
Диагональный поворот	Усилить движение и пластический конфликт	Предложить несколько направлений главной диагонали	Диагональ работает вместе с массой, а не поверх нее	Случайная динамика без центра композиции
Резкое сокращение	Развить понимание перспективы и пропорционального искажения	Показать смелые варианты, которые студент редко выбирает вручную	Сокращение объяснимо через оси и перспективу	Деформированные конечности, нарушенные соединения формы
Контраст крупного и малого	Создать напряжение между передним и дальним планом	Сгенерировать варианты масштабного контраста	Передний план не уничтожает смысловой центр	Эффект «плакатного кадра» без академической глубины

Таблица 2 показывает, что ИИ полезен не везде одинаково. Он особенно продуктивен там, где студенту не хватает смелости выйти за пределы привычного угла зрения. Но именно здесь возникает главный риск: необычный кадр может выглядеть убедительно на экране и развалиться при переводе в рисунок. Поэтому учебная процедура должна требовать от студента не копирования, а реконструкции: найти оси, определить большие массы, проверить перспективу, выявить тональный центр, отделить композиционную необходимость от случайной выразительности. В педагогическом отношении наиболее ценной оказывается не

сама генерация, а отказ от слабых решений. Студент начинает видеть, что цифровая среда производит много визуальной энергии, но эта энергия нуждается в дисциплине. Академический рисунок в данном случае выступает фильтром. Он не позволяет принять за художественную находку то, что является лишь статистически вероятной комбинацией светотени, позы и ракурса. На этой основе формируется новая компетенция - алгоритмическая визуальная грамотность, то есть способность работать с машинным изображением критически, профессионально и этически корректно.

Третьим результатом является разработка учебного цикла, который можно включить в дисциплину «Академический рисунок» или «Композиция» в творческом вузе. Цикл не требует отказа от натуры и не превращает занятие в цифровой дизайн. Напротив, он усиливает традиционную методику через дополнительный этап ракурсного моделирования.

Таблица 3 - Учебный цикл применения ИИ в академическом рисунке

Этап	Действие студента	Действие преподавателя	Учебный продукт	Критерий оценки
1. Натурное наблюдение	Выполняет 3-5 быстрых ручных набросков постановки	Уточняет конструктивную задачу	Лист первичных наблюдений	Видна связь с реальным объектом
2. Промптинг	Формулирует 4-6 запросов с разными ракурсами	Проверяет точность терминов	Набор промптов	Запрос описывает композицию, а не стиль ради эффекта
3. Генерация	Получает серию вариантов	Ограничивает число вариантов, чтобы не разрушить отбор	Галерея ракурсных гипотез	Варианты различаются по точке зрения и композиции
4. Критический разбор	Отмечает ошибки перспективы, анатомии, пластики	Задаёт вопросы о конструкции	Аналитическая карта отбора	Студент объясняет отказ и выбор
5. Ручная трансформация	Делает конструктивный эскиз по выбранной гипотезе	Корректирует оси, массу, пропорции	Ручной эскиз	Цифровой источник переработан, а не скопирован
6. Академический лист	Выполняет финальный рисунок	Оценивает художественную и учебную состоятельность	Завершённый рисунок	Есть композиционная выразительность и конструктивная убедительность

Такой цикл меняет привычное представление о самостоятельной работе. Студент не просто «ищет референсы» в интернете, а документирует путь решения. Он показывает промпты, варианты, причины отбора, ручные схемы, промежуточные наброски. В результате преподаватель видит не только красивый или слабый финальный лист, но и саму мыслительную траекторию. Это особенно важно в условиях, когда цифровая визуальная среда легко создает иллюзию мастерства. Хорошо сгенерированный кадр еще не означает, что студент умеет рисовать. Но если он сумел разобрать этот кадр, очистить его от случайных эффектов и построить форму рукой, тогда ИИ действительно становится инструментом обучения.

Рисунок 2 - Педагогическая структура алгоритмической композиции

Рисунок 2 фиксирует центральную методическую идею: алгоритмическая композиция не равна ИИ-генерации. Она возникает только там, где соединены три основания - воображение, конструктивная проверка и авторская ответственность. Если убрать первое основание, работа станет технической. Если убрать второе, она превратится в набор красивых цифровых случайностей. Если убрать третье, исчезнет академическая честность. Поэтому внедрение ИИ в рисунок требует не только программного доступа, но и новой культуры задания, оценки и обсуждения.

Таблица 4 - Критерии оценки задания с применением ИИ

Критерий	Высокий уровень	Средний уровень	Низкий уровень
Формулирование композиционной задачи	Ракурс, точка зрения, пластический конфликт и световая логика описаны точно	Задача обозначена, но часть параметров не раскрыта	Запрос сведен к общему эффектному описанию
Критический отбор ИИ-вариантов	Студент аргументирует выбор через перспективу, силуэт, массу и центр композиции	Выбор объясняется частично, с опорой на визуальное впечатление	Вариант выбран потому, что «красиво» или «необычно»

Конструктивный анализ	Видны оси, большие формы, пропорции, пространственные связи	Конструкция намечена, но есть слабые места	Рисунок копирует картинку без понимания формы
Ручная графическая переработка	ИИ-вариант преобразован в самостоятельное академическое решение	Переработка есть, но цифровой источник слишком заметен	Финальный лист близок к копии машинного изображения
Этическая прозрачность	Промпты, варианты и этапы зафиксированы	Зафиксирована часть цифрового процесса	Использование ИИ скрыто или не объяснено

Оценивание в такой системе становится более строгим, а не более мягким. Студент не получает преимущества за счет того, что модель быстро создала ему эффектную постановку. Напротив, цифровой след увеличивает объем ответственности: нужно показать, где была поставлена задача, где произошел отбор, где началась авторская переработка. Для академической среды это принципиально. ИИ допустим, как инструмент композиционного поиска, но недопустим как маскировка отсутствующего рисунка.

Обсуждение

Включение ИИ в академический рисунок вызывает сопротивление не случайно. Традиционная школа справедливо опасается потери наблюдательности, ослабления руки, снижения терпения к длительной работе и подмены пластического мышления визуальным потреблением. Эти риски реальны. Однако запретительная логика не решает проблему, потому что студент уже живет в цифровой среде и все равно сталкивается с генеративными изображениями вне мастерской. Более продуктивна другая позиция: сделать ИИ предметом строгой педагогической дисциплины.

Наиболее сильный аргумент в пользу контролируемого использования ИИ связан с вариативностью. В академическом рисунке студент часто выбирает безопасный ракурс: фронтально, симметрично, с минимальным перспективным сокращением. Причина понятна: такой вариант легче построить и меньше риск ошибки. Но художественное развитие начинается там, где появляется напряжение между уверенностью и риском. ИИ может быстро показать студенту, что одна и та же постановка имеет десятки пространственных решений. Это расширяет композиционный горизонт, особенно на ранних этапах, когда воображение еще зависит от уже увиденных схем.

Слабое место генеративного изображения - статистическая правдоподобность без ответственности перед конструкцией. В фигуре может быть нарушена анатомическая связь, в интерьере - перспектива, в предметной группе - масштаб, в светотени - физическая логика. Именно поэтому преподаватель должен задавать не вопрос «понравился ли вариант», а вопрос «можно ли его построить». Такой вопрос возвращает студента к академической дисциплине. Машинная картинка становится не образцом для копирования, а материалом для профессионального сопротивления.

Практическое значение предложенной модели состоит в том, что она позволяет соединить цифровой поиск и традиционную мастерскую без методического разрыва. В дисциплине «Академический рисунок» ИИ может использоваться в формате короткого подготовительного модуля: 20-30 минут на промпты и отбор, затем ручные конструктивные схемы, затем работа с натуры или по утвержденной композиционной задаче. В дисциплине «Композиция» возможно более широкое применение: серия вариантов, сравнительный разбор, защита выбранного решения, фиксация авторской траектории. Ограничение модели связано с

тем, что она не должна применяться одинаково на всех курсах. На первом этапе обучения студенту необходимо сформировать первичную графическую грамотность: линия, пропорция, тон, перспектива, объем. Слишком раннее активное использование генеративных моделей может ослабить базовую наблюдательность. На старших курсах, напротив, ИИ может быть полезен как средство сложного композиционного поиска, особенно при работе над многофигурной композицией, станковой картиной, иллюстративной серией, сценографическим или дизайнерским проектом.

Новизна предложенного подхода заключается в смещении акцента с вопроса «может ли ИИ создавать изображения» на вопрос «как ИИ может дисциплинировать композиционное мышление студента через сравнение, отказ, доказательство и ручную трансформацию». Такой подход не идеализирует технологию и не демонизирует ее. Он вводит ИИ в академическую мастерскую как проблемный инструмент, требующий контроля, терминологической точности и профессионального анализа.

Практические рекомендации:

1. ИИ следует использовать только на стадии предварительного поиска, а не вместо финального академического рисунка.
2. Каждое задание с ИИ должно сопровождаться фиксацией промптов, серий вариантов и причин выбора.
3. Преподаватель должен оценивать не «красоту» генерации, а качество конструктивного анализа и ручной переработки.
4. В учебном задании нужно ограничивать число генераций. Избыточная визуальная масса снижает способность к отбору.
5. Промпт должен описывать ракурс, точку зрения, дистанцию, свет, композиционный центр и пластическое напряжение, а не только стиль.
6. Студент обязан выполнять ручную схему выбранного варианта: оси, большие массы, пропорции, перспектива, тональный центр.
7. Использование ИИ должно быть открытым. Скрытая генерация разрушает академическую честность и делает невозможной объективную оценку.
8. В творческом вузе целесообразно разработать локальный регламент: что разрешено, что запрещено, как оформляется цифровой след, как оценивается вклад студента.

Заключение

Искусственный интеллект не отменяет академический рисунок, если его место определено строго. Он не должен становиться невидимым автором студенческой работы, но может быть полезным инструментом композиционного разгона, особенно при поиске нестандартных ракурсов. Академическая школа выигрывает не тогда, когда имитирует цифровую среду, а тогда, когда заставляет эту среду работать на собственные цели: видеть форму точнее, выбирать смелее, анализировать жестче, строить убедительнее.

Алгоритмическая композиция в предложенной модели понимается как трехконтурная система: натурное наблюдение, генеративная вариативность и ручная академическая проверка. Только их соединение дает педагогический результат. ИИ предлагает множество возможных кадров, но студент и преподаватель определяют, какой из них имеет конструктивный смысл. В этом различии сохраняется ядро художественного образования: машина производит вариант, человек принимает решение и несет за него профессиональную ответственность.

Для творческого вуза такая постановка вопроса особенно актуальна. Студенту недостаточно уметь пользоваться генератором изображений. Ему необходимо понимать композиционную логику, видеть ошибку, защищать авторский выбор, переводить цифровую гипотезу в ручной рисунок. Следовательно, формируется предпосылка для новой педагогической практики: ИИ становится не заменой академической традиции, а средством ее испытания на прочность. Там, где сохраняется рука, глаз, конструкция и честность авторского

решения, цифровой инструмент не разрушает школу, а расширяет поле ее профессионального действия.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Maslej N., Fattorini L., Perrault R. et al. Artificial Intelligence Index Report 2025. Stanford: Stanford University, Human-Centered Artificial Intelligence, 2025.
2. Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023. 44 p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693>.
3. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. Brussels: European Commission, 2019. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d3988569-0434-11ea-8c1f-01aa75ed71a1>.
4. Boden M. A. Creativity and Artificial Intelligence // Artificial Intelligence. 1998. Vol. 103, № 1-2. P. 347-356. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0004370298000551>.
5. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. Revised and expanded edition. Berkeley: University of California Press, 1974. 508 p. <https://www.ucpress.edu/books/art-and-visual-perception-second-edition/paper>.
6. Gombrich E. H. Art and Illusion: A Study in the Psychology of Pictorial Representation. Princeton: Princeton University Press, 1960.
7. Goodfellow I. J., Pouget-Abadie J., Mirza M. et al. Generative Adversarial Nets // Advances in Neural Information Processing Systems. 2014. Vol. 27. P. 2672-2680. <https://arxiv.org/abs/1406.2661>.
8. Ho J., Jain A., Abbeel P. Denoising Diffusion Probabilistic Models // Advances in Neural Information Processing Systems. 2020. Vol. 33. P. 6840-6851. <https://proceedings.neurips.cc/paper/2020/hash/4c5bcfec8584af0d967f1ab10179ca4b-Abstract.html>.
9. Radford A., Kim J. W., Hallacy C. et al. Learning Transferable Visual Models From Natural Language Supervision // Proceedings of the 38th International Conference on Machine Learning. 2021. Vol. 139. P. 8748-8763. <https://proceedings.mlr.press/v139/radford21a.html>.
10. Rombach R., Blattmann A., Lorenz D. et al. High-Resolution Image Synthesis with Latent Diffusion Models // 2022 IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition. New Orleans: IEEE, 2022. P. 10684-10695.
11. Elgammal A., Liu B., Elhoseiny M. et al. CAN: Creative Adversarial Networks, Generating “Art” by Learning About Styles and Deviating from Style Norms. 2017. DOI: 10.48550/arXiv.1706.07068. <https://arxiv.org/abs/1706.07068>.
12. Hutson J., Cotroneo P. Generative AI Tools in Art Education: Exploring Prompt Engineering and Iterative Processes for Enhanced Creativity // Metaverse. 2023. Vol. 4, № 1. Article 2164. <https://digitalcommons.lindenwood.edu/faculty-research-papers/477/>.
13. Jiang J. When Generative Artificial Intelligence Meets Multimodal Composition: Rethinking the Composition Process through an AI-Assisted Design Project // Computers and Composition. 2024. Vol. 74. Article 102883. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S8755461524000598>.

СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ ART HISTORY

- КАЗНУБЕК АҚМАРАЛ МАРАТБЕКОВНА, МУКАНОВ МАЛІК ФЛОБЕРОВИЧ** [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] ARTISTIC LANGUAGE OF ART FEMINISM IN THE WORKS OF БАҚНҮТ БУБІКАНОВА: CONCEPTUAL IDEAS, SYMBOLS AND IMAGES OF A MODERN WOMAN.....3
- ИЗИМОВА АЙЖАН ХАМИТОВНА, БОРИБАЕВА ДИНАРА ДАУЛЕТОВНА** [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] ЗАМАНАУИ ДРАМАТУРГИЯ КЕЙІПКЕРЛЕРІНІҢ БЕЙНЕСІ НЕМЕСЕ БАС КЕЙІПКЕР МОТИВІНДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР.....8
- ОНГАРБАЕВА СЛУШАШ САБИТОВНА, ҚАРЛЫҚ АДИА** [ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН] БАЛАЛАР ОРКЕСТРІ ЖЕТЕКШІЛЕРІН ДАЯРЛАУДА ҚАЗАҚ МУЗЫКАСЫНЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІ.....15
- ЖУМАБАЕВА МАРАЛ АСЫЛБЕКОВНА, БАРАКОВ АРСЛАН АРМАНОВИЧ** [ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН] ҚАЗАҚ ОЮ-ӨРНЕКТЕРІ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ.....21
- МУХАМБЕТОВА АННА ДМИТРИЕВНА, ТӨЛЕГЕН АЛИЯ ТӨЛЕГЕНҚЫЗЫ** [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ИЗМЕНЕНИЕ ТЕНДЕНЦИЙ В ЦИФРОВОМ ДИЗАЙНЕ (В КОНТЕКСТЕ ИСКУССТВОВЕДЕНИЯ).....27
- ТОЛЕГЕН АЛИЯ ТОЛЕГЕНҚЫЗЫ, МУХАМБЕТОВА АННА ДМИТРИЕВНА** [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] ОСОБЕННОСТИ ДИЗАЙНА ИНТЕРЬЕРОВ КУЛЬТУРНО-ЗРЕЛИЩНЫХ СООРУЖЕНИЙ АЛВАРО СИЗА.....30
- БАЗАРБАЕВА САУЛЕ МАРАТОВНА, ШИРОБОКОВА ПОЛИНА СЕРГЕЕВНА** [АСТАНА, КАЗАХСТАН] АНАЛИЗ РЕБРЕНДИНГА И ГРАФИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ КАК СИСТЕМЫ КОРПОРАТИВНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ.....36
- НУРБЕКОВА АЯУЛЫМ МУСАБЕКОВНА, БЕРДИКОЖА ШАЛКАР МУРАТҚЫЗЫ, АГАТАЕВ СЕРИК ЗИНУЛЛОВИЧ, ТҰРҒЫН АБДУРАХМАН МҰХТАРҰЛЫ** [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] АЛГОРИТМИЧЕСКАЯ КОМПОЗИЦИЯ В АКАДЕМИЧЕСКОМ РИСУНКЕ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЛЯ ПОИСКА НЕСТАНДАРТНЫХ РАКУРСОВ.....43

"IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

Контакт

els.education23@mail.ru

Наш сайт

irc-els.com